

Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет соціальних наук
Кафедра журналістики

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи магістра

на тему «Конфліктно-чутливі теми в регіональних мережевих медіа»

Виконав: студент II курсу, групи СН-312м
Спеціальності 061 «Журналістика»
(шифр і назва спеціальності)

Тарусов Владислав Олександрович
(прізвище та ініціали)

Керівник: к.н.соц. ком., доц. Островська Н.В.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.філол.н., доц. Мірошніченко П.В.
(прізвище та ініціали)

Запоріжжя – 2023 р.

- 3.1. Особливості висвітлення конфліктно-чутливих тем у кризових ситуаціях
 3.2. Конфліктно-чутлива тематика контенту «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально»
 3.3. Практичні рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем методом інтерв'ю для запорізьких мережевих ЗМІ

5. Перелік графічного матеріалу: _____

6. Консультації розділів роботи

Розділ	Консультант	Завдання видав		Завдання прийняв	
		підпис	Дата	підпис	дата
Вступ	Островська Н.В.		27.12.22		27.12.22
I	Островська Н.В.		10.03.23		10.03.23
II	Островська Н.В.		10.05.23		10.05.23
III	Островська Н.В.		07.06.23		07.06.23
Висновки	Островська Н.В.		17.10.23		17.10.23

7. Дата видачі завдання: «12» вересня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН


№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1	Збір та систематизація матеріалу	вересень 2022	
2	Аналіз журналістичнознавчого матеріалу	жовтень 2022	
3	Написання вступу	грудень 2022	
4	Написання розділу 1	березень 2023	
5	Написання розділу 2	травень 2023	
6	Написання розділу 3	липень 2023	
7	Написання висновків	жовтень 2023	
8	Оформлення роботи	листопад 2023	
9	Захист роботи	грудень 2023	

Студент


(підпис)

Тарусов В.О.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи


(підпис)

Островська Н.В.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНФЛІКТНО-ЧУТЛИВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ.....	13
1.1. Основні принципи конфліктно-чутливої журналістики.....	13
1.2. Висвітлення збройних конфліктів у ЗМІ: професійні стандарти.....	18
РОЗДІЛ 2. КОНФЛІКТНО-ВРАЗЛИВІ ГРУПИ В МЕДІА: ЕТИЧНІ ТА ПРАВОВАХИСНІ АСПЕКТИ ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	30
2.1. Поняття конфліктно-вразливих груп у медіа.....	30
2.2. Принципи ефективного розкриття проблематики внутрішньо-переміщених осіб, біженців, мігрантів.....	33
2.3. Діти, особи з інвалідністю, ЛГБТ-спільнота: коректні та некоректні формати подання інформації.....	40
РОЗДІЛ 3. КОНФЛІКТНО-ЧУТЛИВІ ТЕМИ В ЗАПОРІЗЬКИХ ОНЛАЙН- МЕДІА.....	48
3.1. Особливості висвітлення конфліктно-чутливих тем у кризових ситуаціях.....	48
3.2. Конфліктно-чутлива тематика контенту «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально».....	56
3.3. Практичні рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем методом інтерв'ю для запорізьких мережеских ЗМІ.....	70
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

РЕФЕРАТ

Текст кваліфікаційної роботи «Конфліктно-чутливі теми в регіональних мережевих медіа» становить 93 сторінки. Для виконання дослідження опрацьовано 96 джерел.

Об'єктом дослідження є регіональні онлайн-медіа «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально».

Предмет дослідження – особливості висвітлення конфліктно-чутливих тем.

Метою роботи є визначення особливостей висвітлення конфліктно-чутливих тем у регіональних мережевих медіа.

Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

- розглянути теоретичні засади конфліктно-чутливої журналістики;
- окреслити етичні та правозахисні аспекти висвітлення проблематики конфліктно-вразливих груп;
- схарактеризувати принципи ефективного розкриття проблематики конфліктно-вразливих груп та коректні та некоректні формати подання інформації про них;
- з'ясувати специфіку репрезентації конфліктно-чутливої тематики в запорізьких мережевих медіа «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально»;
- скласти практичні рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем для регіональних онлайн-медіа.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження застосовувалися такі методи: аналізу й синтезу під час вироблення наукової концепції, спостереження, узагальнення, систематизації, порівняльний.

Методологічна й теоретична основа роботи. Журналістику в умовах конфлікту досліджували Л. Богуш, Д. Орлова, Р. Шутов, Є. Заславський, С. Кость. Дослідженню конфліктно-чутливих тем у медіа приділяли свою увагу Д. Дуцик, О. Горчинська, І. Іванова, І. Земляна, Ю. Любченко, К. Сірінюк-Долгарьова, Д. Орлова, О. Романюк. Підходи до висвітлення конфліктно-чутливих тем вивчають Л. Денисенко, М. Рожило, П. Заболотна.

Розвивається напрям адвокаційної журналістики, де більше уваги приділяється вивченню особливостей висвітлення в медіа конфліктно-вразливих груп та виробленню рекомендацій щодо подання цієї проблематики. Зокрема, О. Тараненко, Т. Ковальова, О. Бондаренко, І. Сваюля досліджують проблематику в медіа вимушено переміщених осіб; О. Сидоренко, В. Крицька, Д. Савенко, З. Казанжи – етичні та правозахисні аспекти висвітлення проблем ВПО в українських медіа, Л. Солодка – порушення прав дітей у сучасних медіаматеріалах. З. Гаджук та О. Тараненко – формування образу людини з інвалідністю в сучасному медіаполі, О. Михайлова – стандарти відображення проблем людей з інвалідністю в теленовинах, П. Мірошніченко – принципи ефективного розкриття проблематики ЛГБТ-спільноти в журналістських матеріалах. Н. Островська, Ю. Любченко окреслили основні підходи адвокаційної журналістики, що здатні протистояти пропагандистським наративам у медійному просторі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі була здійснена спроба визначити специфіку висвітлення конфліктно-чутливих тем у регіональних мережових медіа, складені рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем для регіональних онлайн-медіа.

Сфера застосування. Матеріали роботи можуть бути використані під час подальших наукових розробок, а також при підготовці лекційних та практичних занять з курсів «Права людини в медіа», «Суспільствознавство і медіакритика».

**КОНФЛІКТНО-ЧУТЛИВА ЖУРНАЛІСТИКА, АДВОКАЦІЙНА
ЖУРНАЛІСТИКА, КОНФЛІКТНО-ВРАЗЛИВІ ГРУПИ, ВНУТРІШНЬО-
ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, БІЖЕНЦІ, МІГРАНТИ, ЛЮДИ З
ІНВАЛІДНІСТЮ, ІНКЛЮЗИВНІСТЬ, ПРОПАГАНДИСТСЬКІ
НАРАТИВИ**

ВСТУП

З прискореним розвитком інформаційних, комунікаційних та науково технічних сфер людської діяльності дедалі важче працювати з інформацією і не спотворювати її. Будь-який збройний конфлікт у XXI столітті ускладнює роботу журналістів та стає приводом для маніпуляцій та фейків. Під час різних форм збройної агресії в першу чергу страждають цивільні. На жаль, часто і через неправильний підхід до висвітлення перебігу подій.

Жоден воєнний конфлікт не може позбавити цивільне населення права на інформацію. Яка у свою чергу як і у мирний час має відповідати усім етичним нормам професійної журналістики. Окрім цього, журналісти повинні брати до уваги певну специфіку висвітлення конфліктно-чутливих тем і дотримання стандартів з огляду на воєнний стан у країні.

За словами Павла Казаріна, у сучасних умовах з'являється нове завдання журналіста – пояснювати країну країні, особливо під час різного роду соціальних конфліктів, підвищення рівня громадянського напруження, виникнення надзвичайних ситуацій усередині країни, шукати мирні шляхи виходу із конфліктної ситуації [25].

Вже більш як 12 років, як зазначають О. Скібан, К. Шендеровський, концепцію конфліктно-чутливої журналістики розвивають спеціалісти з медіа, неурядових аналітичних центрів, науковці світу. Свої здобутки вони застосовують і до українських реалій [74]. Особливо це стосується висвітлення стандартів висвітлення проблематики конфліктно-вразливих груп. Адже некоректне подання інформації про них може сприяти поширенню стереотипів і упередженого ставлення до них за ознаками мови, статі, національності, раси, релігійних переконань, сексуальної орієнтації.

С. Брошкова, Н. Янець, І. Виртосу серед викликів, які стоять перед журналістами, що висвітлюють конфліктно-чутливу тематику, виокремлюють брак культури спілкування з представниками/ представницями цих груп; табуованість та непопулярність теми; використання теми лише для сенсації; зловживання темами з боку «кримінальної хроніки»; недостатню кількість фахівців із тематики серед журналістів; низький інформаційний попит серед читачів/ споживачів [9, с. 226].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення практики висвітлення конфліктно-чутливих тем, проблематики вразливих груп населення у регіональних мережевих медіа та необхідності розробки універсальних рекомендацій для створення таких матеріалів.

Метою роботи є визначення особливостей висвітлення конфліктно-чутливих тем у регіональних мережевих медіа.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розглянути теоретичні засади конфліктно-чутливої журналістики;
- окреслити етичні та правозахисні аспекти висвітлення проблематики конфліктно-вразливих груп;
- схарактеризувати принципи ефективного розкриття проблематики конфліктно-вразливих груп та коректні та некоректні формати подання інформації про них;
- з'ясувати специфіку репрезентації конфліктно-чутливої тематики в запорізьких мережевих медіа;
- скласти практичні рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем для регіональних онлайн-медіа.

Об'єкт дослідження – регіональні онлайн-медіа «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua» «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально».

Предмет дослідження – особливості висвітлення конфліктно-чутливих тем.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження застосовувалися такі методи: аналізу й синтезу під час вироблення наукової концепції, спостереження, узагальнення, систематизації, порівняльний.

Методологічна і теоретична основа роботи.

Журналістику в умовах конфлікту досліджували Л. Богуш [7], Д. Орлова [22], Р. Шутов [22], Є. Заславський [22]. Дослідженню конфліктно-чутливих тем у медіа приділяли свою увагу Д. Дуцик [21; 22; 53], О. Горчинська [20], І. Земляна [11; 24], Ю. Любченко [42; 55], К. Сіріньок-Долгарьова [42], Д. Орлова [22], О. Романюк [24; 69].

Підходи до висвітлення конфліктно-чутливих тем вивчають Л. Денисенко [56], М. Рожило [67], П. Заболотна [67]. Розвивається напрям адвокаційної журналістики, де більше уваги приділяється вивченню особливостей висвітлення в медіа конфліктно-вразливих груп та виробленню рекомендацій щодо подання цієї проблематики. Зокрема, О. Тараненко [17; 79], Т. Ковальова [36], О. Бондаренко [8], І. Сваюля [71] досліджують проблематику в медіа вимушено переміщених осіб; О. Сидоренко [72; 73], В. Крицька [73], Д. Савенко [70], З. Казанжи [34] – етичні та правозахисні аспекти висвітлення проблем ВПО в українських медіа, Л. Солodka [75] – порушення прав дітей у сучасних медіаматеріалах. З. Гаджук [17] та О. Тараненко [17] – формування образу людини з інвалідністю в сучасному медіаполі, П. Мірошніченко [50] – принципи ефективного розкриття проблематики ЛГБТ-спільноти в журналістських матеріалах. Н. Островська [55], Ю. Любченко [55] окреслили основні підходи адвокаційної журналістики, що здатні протистояти пропагандистським наративам у медійному просторі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі була здійснена спроба визначити специфіку висвітлення конфліктно-чутливих тем у регіональних мережевих медіа, складені рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем для регіональних онлайн-медіа.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали роботи можуть бути використані під час подальших наукових розробок, а також при підготовці лекційних та практичних занять з курсів «Права людини в медіа», «Суспільствознавство і медіакритика».

Апробація результатів роботи. Апробація роботи була здійснена на науково-практичній конференції викладачів і студентів НУ «Запорізька політехніка» «Тиждень науки-2023» (Запоріжжя, 2023 р.), а також на Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційний спротив ворожим наративам засобами мікромедіа в умовах російсько-української війни» (Запоріжжя, 2023 р.).

Публікації. За результатами наукових досліджень було надруковано тези:

Тарусов В.О., Островська Н.В. Інклюзивна журналістика в умовах війни. *Тиждень науки-2023. Факультет соціальних наук. Тези доповідей науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 24–28 квітня 2023 р. / редкол. : Вадим Шаломєєв (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 193–196.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі виявляється ступінь вивченості заявленої теми, окреслюються мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його наукова новизна, теоретичне та практичне значення.

У першому розділі аналізуються теоретичні засади конфліктно-чутливої журналістики. У першому підрозділі першого розділу розкривається поняття поняття конфліктно-чутливої журналістики та її основні принципи. У другому

підрозділі першого розділу розглядаються професійні стандарти висвітлення збройних конфліктів у ЗМІ та основні підходи травматичних тем.

У другому розділі наукової роботи досліджуються етичні та правозахисні аспекти висвітлення проблематики конфліктно-вразливих груп у журналістських матеріалах. Зокрема, перший підрозділ другого розділу розкриває поняття конфліктно-вразливих груп у медіа. У другому підрозділі другого розділу характеризуються принципи ефективного розкриття проблематики внутрішньо-переміщених осіб, біженців, мігрантів. Третій підрозділ другого розділу присвячений аналізу коректних і некоректних форматів подання інформації про дітей, осіб з інвалідністю, ЛГБТ-спільноту.

Третій розділ присвячено дослідженню репрезентації конфліктно-чутливих тем у запорізьких онлайн-ЗМІ. У першому підрозділі третього розділу аналізуються особливості висвітлення конфліктно-чутливих тем у кризових ситуаціях. У другому підрозділі третього розділу досліджується конфліктно-чутлива проблематика контенту «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший запорізький» та «Актуально». У третьому підрозділі третього розділу запропоновані практичні рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем методом інтерв'ю для запорізьких мережеских ЗМІ.

У висновках підводяться підсумки дослідження. Обсяг роботи – 93 сторінки. Список використаної літератури містить 96 найменувань.

1 РОЗДІЛ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНФЛІКТНО-ЧУТЛИВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

1.1. Основні принципи конфліктно-чутливої журналістики

Конфліктно-чутлива журналістика, за визначенням, поданим у короткому тематичному словнику-довіднику термінів і понять визначається як журналістський напрям діяльності, що функціонує за умови дотримання професійних стандартів журналістики, і полягає у точному та неупередженому висвітленні конфліктних подій і процесів, при цьому виконує свої функції коректно, із використанням нейтральної, «чутливої» лексики. Термін «миротворчої журналістики» досить часто використовується дослідниками як синонім до вказаного вище явища [42, с. 8]. Як зауважують укладачі словника термінів, цей напрямок журналістики потребує у працівників медіа групи додаткових знань і компетенцій, щоб створювати для громадськості умови прийняття об'єктивних та обґрунтованих вердиктів щодо тих чи інших питань. Журналіст повинен краще орієнтуватися в причинах конфлікту, закономірностях його розвитку та розв'язання; має володіти навичками пошуку причин і методів вирішення проблеми. Орієнтуючись у цих знаннях під час роботи медіа-спеціаліст має всі інструменти для сприяння розвитку конфлікту або ж його розв'язання [42, с. 8].

Дослідники говорять про виникнення такого різновиду журналістики як реакцію на різномірні кризові ситуації глобалізованого соціуму, саме цим обґрунтовується відсутність усталеної назви [67, с. 141]. Крім дефініції «конфліктно-чутлива», загальноживаним є також «соціально чутлива журналістика». Близькими за значеннями є також напрями громадянської, етичної, толерантної журналістики.

М. Рожило, П. Заболотна наголошують на важливості розуміння тлумачення, особливостей та способів впровадження цих методів у діяльність, для формування точнішого уявлення про роботу з журналістськими чутливими повідомленнями [67, с. 142].

Науковці пропонують об'єднати всі ці назви терміном «чутлива журналістика», визначаючи її як точку зору на проблемну ситуацію, в основі якої закладено широке усвідомлення впливу інформаційних повідомлень на осіб з різним, не схожим досвідом. У медійних матеріалах, що використовують цей спосіб відображення повідомлень, акцентується на особистих історіях героїв матеріалів, з повагою до гідності та дотриманням людських прав відображається їхнє особисте сприйняття проблеми [67, с. 142].

О. Скібан, К. Шендеровський, досліджуючи основні підходи до цього різновиду кризової конфліктної журналістики, наголошують на тому, що публікація матеріалів про конфліктні події і процеси, потребують додаткових знань і журналістських навичок. Журналіст повинен розумітися на тому, що може бути в основі конфлікту, який шлях розвитку він може мати і на чому проблема себе вичерпує. Саме врахування цієї інформації у своїй роботі може допомогти журналісту погасити конфлікт або навпаки [74, с. 50].

М. Рожило, П. Заболотна зазначають, що чутлива журналістика серед іншого керується відмовою від стереотипного формату та уникає невиправданих узагальнень. Цей напрямок журналістської сфери має на меті зменшення відстані між журналістом та суб'єктами його матеріалів, що виконується завдяки відкритому та зручному для діалогів та взаємному обміну думками простору. Мета цього підходу є також допомогти аудиторії зрозуміти комплексні конфлікти та здобути навички того, який вплив вони мають на людей у різних соціальних групах [67, с. 143].

Відома правозахисниця Лариса Денисенко звертає увагу на те, що сучасні засоби масової інформації нерідко ігнорують головне під час пошуків нових підходів – людина в центрі конфлікту, проблеми чи історії успіху, її особисте сприйняття та зображення ситуації крізь суб'єктивну призму. Поява героя у матеріалі частіше створює для нього об'єктний образ, позбавляє його особистих якостей та забирає можливість повноцінно брати участь у процесі. Так само цілі соціальні групи «виключаються» з системи формування державної політики, планування соціальних послуг, розробки програм, тобто з тих сфер, що мають прямий вплив на життя конкретних груп. Для них формується образ пасивних спостерігачів чи споживачів послуг. Відтак до таких груп належать представники національних меншин, діти, жінки, люди з інвалідністю, пенсіонери, багатодітні родин, люди, які живуть з ВІЛ, наркозалежних, осіб без громадянства, осіб з психічними порушеннями, бездомних, колишніх ув'язнених тощо. Часто буває, що в журналістських матеріалах ці групи беземоційно «категоризують» у вразливі групи населення. Проте, ігноруючи різні соціальні групи у медіапросторі, мас-медіа самі не помічають, як позбавляють себе тем, героїв, експертів та учасників, які є цінними для журналістської сфери [56, с. 107].

Під час війни журналісти мають так само дотримуватися професійних стандартів, як і у мирний час. Водночас у медіа всього існують чіткі правила, вироблені багаторічним досвідом збройних конфліктів. Зокрема, не надавати слова терористам. Водночас, як зазначає виконавча директорка ГО «Детектор медіа» Д. Дуцик, потрібно обов'язково чути думку людей, що залишилися на окупованій території, не сприймати їх вороже, а «думати про те, як жити з цими людьми завтра» [22, с. 18].

Рекомендованими принципами відбору інформації на цінностях прав людини в період війни є людиноцентричність і суспільствоцентричність.

Людиноцентричність – це намагання концентруватися довкола окремих, різних людей, але рівних у правах, на засадах включення (інклюзивність) їх інтересів, голосів, запитів, питань і проблем у журналістські матеріали [74, с. 46].

Н. Островська, К. Шендеровський узагальнили поради науковців та професійної спільноти щодо підтримки інклюзивного процесу в українському суспільстві:

1. У центрі уваги матеріалу завжди має бути людина, систематично використовуйте правило «person first language». Коректна та чутлива мова, відсутність мови ненависті – це важливі правила прийняття інклюзії. Пам'ятайте: інклюзивність – це не тільки про людей з інвалідністю. Постійно розширюйте перелік учасників/учасниць ваших матеріалів: представники національних громад, маломобільних та так званих вразливих груп.

2. Уникайте «діагнозів», збірних образів/узагальнення, ярликів та використання образів, які передають страждання, ізоляцію, безнадію або пасивність («хворіє на...», «жертва (чогось)», «страждає від», «прикутий до візка» та інше). ЖАЛІСТЬ...: приміром, людину, яка, має інвалідність, подають як споживача, як німічну особу, яка потребує тотальної турботи й захисту, й сама ні на що не здатна.

3. Не героїзуйте людей за їхніми ознаками різноманітності. Героїзація: наприклад, «ця мужня людина без рук та ніг (спокуса деталізації інвалідності) піднялася на Говерлу, здобула вищу освіту, доїхала через тисячу й одну перешкоду на роботу...».

4. Ураховуйте, що не всі люди з видимими ознаками різноманітності є експертами/ками питань інклюзії, інклюзивних рішень, інклюзивних практик.

5. Акцентуйте увагу не на проблемі, питанні, а на тому, якими є передумови та наслідки процесу ухвалення, виконання інклюзивного рішення. Нічого не вирішуйте без участі самої людини [56, с. 115].

Як відзначають О. Скібан і К. Шендеровський, окреслення особистістю людських прав протягом сучасної війни – явище надзвичайно складне і має багато суперечностей. Поряд з мужністю українських захисників, потужним громадським рухом, розвитком обороноздатності держави існує бідність і злиденність, страх, паніка, песимістичні сценарії, різке падіння довіри до судової системи, прокуратури як органу впливу, МВС, готовність віддати владі частину своїх прав та разом з тим звинувачення в усіх кризах і проблемах виключно очільників центральної влади [74, с. 48].

Відповідаючи на запитання, якою має бути українська журналістика в період війни, науковці наголошують на тому, що це має бути журналістика діалогу, а журналіст має бути модератором цього діалогу [74, с. 49].

Як зауважують М. Рожило, П. Заболотна, безпосередньо показ людського життя в умовах конфлікту стає основним ракурсом соціальної тематики в медіа воєнного часу. Працювати з нею потрібно насамперед з таких причин: інформування громадськості, привернення уваги до нагальної проблеми, підтримка постраждалих від воєнних дій людей, збільшення національної єдності; захист людських прав і свобод [67, с. 143].

Отже, робота журналіста з конфліктно-чутливими темами заснована на принципах конфліктно-чутливої журналістики. Вона полягає у точному та неупередженому висвітленні конфліктної реальності за дотримання професійних стандартів та вживання нейтральної, «чутливої» лексики. Професійний журналіст володіє знаннями про утворення конфліктів, їх розвиток і фінал, вміє шукати причини та способи вирішення, а також сприяє мирному врегулюванню кризових ситуацій.

В умовах воєнного часу працівники медіа повинні так само дотримуватися професійних стандартів, як і у мирний час. Водночас для

журналістів протягом тривалого часу сформувалися правила роботи під час збройних конфліктів.

1.2. Висвітлення збройних конфліктів у ЗМІ: професійні стандарти та етичні норми

Права і обов'язки медіа-працівників у зоні збройного конфлікту насамперед вказані у нормах міжнародного гуманітарного права (МГП) (або міжнародному праві збройних конфліктів), яке у більшості визнається всіма державами світу.

Основними документами, які регулюють журналістську діяльність у висвітленні збройного конфлікту, є:

Гаазькі конвенції і декларації 1899 і 1907 років (так зване Гаазьке право), Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року, Додаткові протоколи до них 1977 року (Женевське право), Резолюції Генеральної Асамблеї ООН.

Права медіа-працівників у зоні військового конфлікту насамперед зазначаються у Конвенції про закони і звичаї суходільної війни (1907 р.), Конвенції про поводження з військовополоненими (1949 р.) і у Додатковому протоколі до Женевських конвенцій щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів [25].

Наголошується на тому, що ескалація конфлікту та збройні конфлікти мають висвітлюватися правдиво, без панічних настроїв, і журналістські матеріали повинні бути достовірним джерелом для громадян та іноземних медіа. А отже, робота журналіста покликана сприяти згуртованості та готовності людей, а не дестабілізації суспільства. Також у роботі на лініях розмежувань потрібно володіти навичками не лише збору інформації, а й

безпечної поведінки, яка збереже не лише самого журналіста, а й інших учасників команди та військових [43].

У науковому й експертному середовищі часто засуджують неетичну поведінку журналістів під час висвітлення надзвичайних подій, коли вони намагаються показати глядачу якнайжахливішу картинку, не переймаючись станом людей та наслідками своїх дій.

На думку О. Романова, журналістам, які висвітлюють конфліктно-чутливі теми, необхідно розуміти рівень соціальної відповідальності перед громадянським суспільством, при цьому спиратись на професійну етику та керуватися принципом об'єктивності при створенні журналістських матеріалів [68, с. 139].

Загальна декларація прав людини, Всесвітня Хартія свободи преси ООН, Декларація принципів поведінки журналіста МФЖ, Конституція та чинне законодавство України, Кодекс професійної етики українського журналіста визначають основні морально-етичні орієнтири для виконання професійних обов'язків журналіста.

Зокрема, головним обов'язком журналіста є роботу у напрямку забезпечення права на одержання оперативних даних для звичайних громадян. Це зобов'язує його у своїй роботі бути постійно об'єктивним, коректним, відповідальним за результат. Отже журналіст повинен розповсюджувати та коментувати лише ті дані, за правдивість яких він упевнений. Мас-медійник виключає використання неповноти або неточностей чи інформаційних викривлень, що мали можливість завдати моральну шкоду честі та гідності особи, запобігає використанню у роботі недостовірної інформації. Журналіст несе пряму відповідальність перед аудиторією.

У процесі журналістської діяльності журналіст не може використовувати протизаконні, некоректні способи одержання даних, користатися своїм

службовим становищем в особистих справах. Одержання коштів за поширення брехливої та утаювання достовірної інформації мають сприйматися суспільством як тяжкий злочин. Також журналіст поважає людей, які надають інформацію, не розголошує їх у разі прямої чи непрямой небезпеки [38].

Журналіст повинен уникати у робочих матеріалах образ щодо національних, расових, етичних та релігійних поглядів і почуттів людей, має протидіяти екстремізму та обмеженню громадянських прав за будь-якими ознаками на можливому для цього рівні. Працівник мас-медіа має забути про натяки або коментарі щодо фізичних недоліків чи хвороб людини, зобов'язаний уникати використання висловів та ненормативної лексики, що принижують людську честь та гідність. Діти та неповнолітні заслуговують особливої чуйності та тактовності від журналіст. Разом з тим працівник мас-медіа має обов'язок у сприянні зміцненню моральних та етичних засад суспільства, збереженню національних, культурних традицій, протистояти впливу культу насильства, жорстокості, порнографії [38].

Журналіст у практичній діяльності не піддається тискові владних структур, особливо в тих випадках, коли йому нав'язують чужу чи хибну думку, орієнтують на фальсифікацію фактів. Він вважає непристойним використовувати свою репутацію і службове становище для поширення матеріалів з метою наживи, самореклами, у кар'єристських цілях та керуючись прагненням догодити певним силам чи особам [68, с. 140].

Водночас під час дії воєнного стану діють певні обмеження, зокрема обмеження свободи слова. Зумовлені вони тим, що розголошення певної інформації може становити загрозу для військових і цивільних. Регулює це Закон України «Про правовий статус воєнного стану».

Зокрема, згідно з Наказом Збройних Сил України у ЗМІ заборонено оприлюднювати:

1. Найменування військових частин та інших військових об'єктів в районах виконання бойових завдань, географічні координати місць їх розташування.
2. Чисельність особового складу військових частин і підрозділів.
3. Кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання.
4. Описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати військові об'єкти.
5. Інформацію щодо бойових дій чи операцій, які проводяться або плануються.
6. Інформацію щодо системи охорони та оборони військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються (крім тих, які видимі або очевидно виражені).
7. Порядок залучення сил та засобів до виконання бойових завдань.
8. Інформацію про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються).
9. Інформацію про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху).
10. Інформацію про військові частини, методику або тактику їх дій.
11. Інформацію про проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались.
12. Інформацію про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника.
13. Інформацію про відкладені або скасовані операції.
14. Інформацію про зниклий або збитий літак або зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться.

15. Інформацію про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації).

16. Фото- і відеозйомки та іншу наочну інформацію з представниками незаконних збройних формувань [32].

Редакційні положення BBC рекомендують при висвітленні воєнного конфлікту керуватися такими редакційними принципами: тон повідомлень має таке ж важливе значення, як і їх надійність; журналісти повинні поважати гідність людини, не спотворюючи реальність війни. Використання жорстких візуальних зображень війни чи сцен насильства повинно бути обґрунтоване редакційно [68, с. 140].

Багато корисних порад і рекомендацій можна знайти на сайті Комісії з журналістської етики. Зокрема, нагадування, що журналісти завжди повинні забезпечувати баланс між загальним суспільним інтересом щодо повної та точної інформації та необхідністю бути емпатичними. Важливо, щоб найближчі родичі не отримували інформацію про смерть або поранення свого члена родини з новин, вебсайтів або програм. Важливо дотримуватися приватності та поважати гідність померлих. Варто уникати необґрунтованого демонстрування агресивних кадрів, а також інших матеріалів, пов'язаних з насиллям. До Комісії з журналістської етики можна звернутися в разі виникнення чутливих ситуацій для отримання допомоги або ж консультацій [65].

В українському професійному середовищі журналісти виробили свій принцип подання конфліктно-чутливої інформації – «не нашкодь». Інколи його називають фільтром або навіть заповіддю, тому що він допомагає визначитися, чи публікувати матеріал, наскільки він корисний або шкідливий. Професійні журналісти використовували цей умовний принцип і до повномасштабного вторгнення, сьогодні він набуває все більшого поширення [84].

Інколи, саме, щоб не нашкодити, редакціям доводиться видаляти матеріали. Засновник проєкту «Наші гроші», журналіст-розслідувач Юрій Ніколов розкажує: «Іноді наша редакція на прохання тих чи інших державних установ знімає з публікації матеріали, в яких, на їхню думку, міститься якась чутлива інформація. Ми завжди йдемо назустріч таким проханням, навіть якщо бачимо, що острах перебільшено. Краще перебдіти, ніж недобдіти в цьому випадку» [84].

Також Юрій Ніколов підтримує необхідність самоцензури. Перед тим, як публікувати будь-яку інформацію, аналізується: чи допоможе публікація перемозі. Про баланс між свободою слова й цензурою воєнного часу говорить головний редактор *Zaxid.net* Ярослав Іваночко. Саме для його утримання кожна окрема ситуація обговорюється колективом редакції з різних точок зору, як це може сприйматися аудиторією з огляду на контексти, чи може це нашкодити, дестабілізувати єдність [84].

Водночас публіцист і телеведучий Віталій Портников наголошує на тому, що війна обмежує можливості діяльності журналістів у воєнних темах, але вона зовсім не є обмеженням щодо обговорення політики, коли для цього існують всі підстави [84].

Л. Біловус та Н. Яблонська в науковій розвідці «Засоби масової інформації і збройний конфлікт» зазначають, що при висвітленні збройного конфлікту ідеальним є відображення ЗМІ позицій обох сторін конфлікту. Як приклад порушення науковці наводять той факт, що майже всі ЗМІ країн колишнього СРСР під час громадянської війни в Таджикистані дотримувалися позицій лише однієї, урядової сторони, ніяк не відбиваючи погляду на події опозиції [5, с. 250]. На нашу думку, ця позиція якраз суперечить принципу «не нашкодь» і створює так званий фальшивий баланс. Як пояснює О. Романюк, журналісти й редактори, яким бракує професійних навичок, часто вважають, що

думки протилежних сторін є рівноцінними й байдуже, хто ці сторони представляє [69].

Та під час війни питання коментарів від агресора не на часі, адже в такому разі журналіст стане рупором ворожої пропаганди.

Типи інформування та комунікації на війні аналізує С. Кость. На думку науковця, журналіст може зайняти одну з трьох позицій: бути інструментом війни, зайняти нейтральну позицію або бути інструментом досягнення миру за будь-яку ціну. Водночас С. Кость наголошує, що насправді журналіст може бути нейтральним лише за умови, що він висвітлює конфлікт не на території власної держави. Позиція українського журналіста, на думку дослідника, має бути така: заради перемоги української державності й утвердження європейських цінностей журналістика має вести справедливе інформування [45, с. 168].

М. Кондратюк зазначає, що в аспекті міжнародних конфліктів медіа можуть відігравати не одну тільки негативну роль. Адже можна не формувати агресивний образ іншої сторони конфлікту, а натомість застосувати інструменти, які полегшать конфлікт і сприятимуть подальшому його вирішенню, уникнувши матеріальних і людських втрат [41, с. 110].

Водночас О. Порфімович пише, що журналісти мають можливість виконувати роль миротворців у конфліктних ситуаціях. ЗМІ мають необхідні інструменти пошуку спільних цінностей між опозиційними сторонами і можуть інформувати про події об'єктивно, з коментарями незалежних експертів, при цьому не перебуваючи у центрі проблеми. На думку дослідниці, ЗМІ мають якісно досліджувати процес, висвітлювати події, акцентуючи увагу на надії на краще. Журналісти володіють компетенціями вивести малий конфлікт на масштабне протистояння або, навпаки, – оперативно розв'язати серйозний конфлікт. Таким чином розвиток проблемної ситуації може залежати

безпосередньо від ставлення медіа до події, їхньої упередженості та заангажованості [59, с. 32].

Висвітлення конфліктно-чутливої тематики передбачає роботу над емоційно складними темами. М. Тулуб радить перед початком роботи над такою темою зважити свої сили та психологічну стійкість і навіть відмовитися від такої роботи, якщо досвід людини, що пережила травматичні події, для вас заважкий. Експертка наголошує: перед початком інтерв'ю варто підготуватися до розмови: дослідити проблему, вивчити психологічні наслідки травми та її вплив на організм. Перед записом інтерв'ю варто чітко пояснити людині, у якому форматі буде оприлюднена її історія, а також переконатися, що людина погоджується на публічність [82, с. 8].

Викликати довіру до співрозмовника може повернення відчуття влади над ситуацією. М. Чумало пропонує легкий спосіб: запропонувати йому самому обирати місце й дату зустрічі, можливість взяти з собою близьку людину [19].

Саме через те, що медіа відіграють провідну роль у формуванні громадської думки, особливо небезпечною є підтримка шкідливих стереотипів. Адже саме через них формуються хибні уявлення суспільства про «гендерну» роль як жінок, так і чоловіків.

Психологиня Кризового центру, що надає допомогу потерпілим від насильства, Тетяна Хорошилова радить перед тим, як писати матеріал про гендерно зумовлене насильство, поставити собі запитання: «Яка мета публікації?» При цьому орієнтуватись не тільки на цікавість до теми аудиторії, а насамперед на її корисність. Т. Хорошилова наголошує: «Важливо не лише розповісти історію або викласти факти, а й чітко показати, що насильство неприйнятне, повідомити, де можна отримати допомогу, якщо ви постраждали» [6].

Щодо вибору формату висвітлення теми насильства, психологиня зауважує, що він може будь-який, головне щоб інформація була перевіреною і не містила стереотипних тверджень про так звану віктимну поведінку – поведінку жертви, яка «спровокувала насилля».

Членкиня Комісії з журналістської етики, голова ГО «Жінки в медіа» Є. Кузьменко стосовно способу подачі інформації говорить, що головне не жанр, який обирають медійники для висвітлення, а послідовне дотримання визначених правил та стандартів журналістської етики. Найважливішим, на її думку, є формування у журналіста, як у працівника системи міжособистісної комунікації, що працює з темою насильства, зумовленого гендером, сформувані свого роду гендерну чутливість – здатність ідентифікувати гендерні відмінності, визнавати негативне явище дискримінації за статтю, нерівність представників різних статей у різних сферах, та діяти у професії, враховуючи ці аспекти [6].

А. Сарнацька з власного досвіду виокремила 8 кейсів невдалої та неетичної журналістської комунікації з військовими [89].

У першому з них йдеться про журналістів з «паралельного всесвіту». Так вона називає тих, хто не розуміє серйозність ситуації, хто ставить настільки невідповідні ситуації запитання, наче він перебуває в паралельному всесвіті.

Наступний кейс неетичної комунікації пов'язаний із проханням журналістів до військових зробити за них роботу. Адже як іще можна назвати, коли журналісти просять письмово відповісти на перелік досить складних запитань.

У разі відмови військового спілкуватися на травматичну тему А. Сарнацька радить прийняти відмову («Ні» означає «ні») і припинити запитувати його далі. У жодному разі не варто наводити себе як приклад, порівнюючи історію героя зі своїм досвідом. Фраза «Я вас розумію!» є недоречною, бо ви не були в тій ситуації, яку він / вона вам описує.

Значною вадою є невідповідність до інтерв'ю. У такому разі у військового може виникнути враження, що ви з ним спілкуєтесь тільки через те, що у вас немає інших героїв. Натомість, якщо готуватиметесь до розмови, викликатимете більше довіри. Дуже важливо навіть на війні не перетинати межу людяності. Адже «клікбейт на війні – це про емоції на крові» [89].

Серед кейсів неетичної комунікації журналістів окремо виділено «пошуки страшних історій». А. Сарнацька просить не закликати людей на фронті до саморефлексії та не запитувати їх про емоції. Адже це може сильно вибити його з робочого стану. Натомість можна запитувати в тих, хто вже звільнений зі служби, бо у них у мирному житті будуть можливості вийти з цього стану безпечно. Ще більше неетичним є прохання розказати щось криваве. Тобто розпитувати про різні ситуації під час війни можна, водночас дуже важливо, як сформульовано і яким тоном озвучено запитання.

Тож, щоб говорити з військовими, насамперед потрібна людяність, повага, адекватність і чесна самооцінка (чи справді ви готові на цю тему писати?). Тобто говорити, як з людьми, але розуміти про наслідки [89].

Команда Українського ветеранського фонду спільно з ветеранами створила рекомендації «Як писати про ветеранів». Вони радять:

- Розповідати історії конкретних ветеранів. Дізнаватися про їхні досвіди війни, службу та життя після повернення додому.
- Висвітлювати досягнення та подвиги ветеранів, які вони здійснили на фронті та після війни.
- Показувати, який внесок ветерани роблять у розвиток суспільства, можливо, через волонтерство, громадську роботу або професійну діяльність.
- Підкреслювати досягнення ветеранів у науковій, культурній сферах, бізнесі й тому, що не стосується військових досягнень.

- Розглядати проблеми, з якими зіштовхуються ветерани, такі як ментальне та фізичне здоров'я, проблеми з працевлаштуванням. Акцентувати на зусиллях, спрямованих на їхнє розв'язання. Показувати шляхи вирішення.
- Поширювати інформацію про ресурси та організації, які надають підтримку ветеранам і їхнім сім'ям.
- Враховувати різноманітність ветеранської спільноти, включаючи різний вік, стать, етнічне походження та військовий досвід.
- Висвітлювати важливість соціальної підтримки ветеранів для реінтеграції у суспільство [47].

Отже, подання конфліктно-чутливої тематики має ґрунтуватися на принципах конфліктно-чутливої журналістики, яка, дотримуючись професійних стандартів, точно і неупереджено висвітлює події і процеси, пов'язані з конфліктом, коректно, вживаючи нейтральну, «чутливу» лексику. Розуміючи, що викликає конфлікт, як він розвивається і завершується, професійний журналіст має вміти вишукувати корені конфлікту і шукати способи його залагодження.

Під час війни журналісти мають так само дотримуватися професійних стандартів, як і у мирний час. Водночас у медіа всього існують чіткі правила, вироблені багаторічним досвідом збройних конфліктів.

Рекомендованими принципами відбору інформації на цінностях прав людини в період війни є людиноцентричність і суспільствоцентричність. Основним ракурсом соціальної тематики в медіа під час війни є зображення життя людей в умовах конфлікту.

На журналістах, що висвітлюють сьогодні збройні конфлікти, велика відповідальність. Адже від достовірності, обґрунтованості й тональності матеріалу залежить сприйняття інформації, що відповідно впливає й на настрої

в суспільстві. Умовним фільтром перед публікацією інформації є принцип «не нашкодь», якого дотримується українська професійна медійна спільнота.

РОЗДІЛ 2

КОНФЛІКТНО-ВРАЗЛИВІ ГРУПИ В МЕДІА: ЕТИЧНІ ТА ПРАВОЗАХИСНІ АСПЕКТИ ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ

2.1. Поняття конфліктно-вразливих груп у медіа

Закон України «Про соціальні послуги» визначає вразливі групи населення як «особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників» [28]. Складні життєві обставини трактуються як обставини, що мають негативний вплив на існування, стан фізичного та психічного здоров'я та розвиток людини, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно. У перелік умов, які спричиняють складні життєві обставини, належать:

- а) літній вік;
- б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
- г) психічні та поведінкові порушення, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;
- д) інвалідність;
- е) бездомність;
- ж) безробіття;
- и) малозабезпеченість особи;
- к) поведінкові порушення у дітей через розлучення батьків;
- л) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;

м) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;

н) жорстоке поводження з дитиною;

п) насильство за ознакою статі;

р) домашнє насильство;

с) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;

т) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [28].

До часів повномасштабного військового вторгнення росії в Україну експерти й медіадослідники відносили до вразливих груп і групи, що мали зв'язок з конфліктом на Сході України:

1. Бійці АТО – захисники та захисниці України (мобілізовані та демобілізовані військові, бійці добровольчих батальйонів, поранені військові й ті, які побували в полоні, іноземні бійці, які воюють на боці України).

2. Внутрішньо переміщені особи.

3. Інша сторона конфлікту (проросійські сепаратисти, керівництво так званих ЛНР/ДНР/адміністрація Криму, російські військові, які воюють на території України, іноземці-добровольці, які воюють на боці так званих ЛНР/ДНР).

4. Жителі тимчасово окупованих територій.

5. Представники волонтерських організацій та гуманітарних організацій.

6. Родини українських військових.

7. Діти (будь-які, котрих торкнувся конфлікт, незалежно від того, чи це діти переселенців, чи російські діти, чи діти бійців АТО, чи ін.).

8. Люди похилого віку та особи з інвалідністю (з будь-якої сторони) [42].

М. Рожило, П. Заболотна узагальнюють категорії населення, які відносять до вразливих груп журналісти-практики. До них належать:

- особи, що мають інвалідність;
- особи, які мають алкогольну або наркотичну залежність;
- ВІЛ-позитивні люди;
- бездомні;
- секс-працівниці;
- окремі расові, національні спільноти: кримські татари, кримли, кримчаки, темношкірі люди, роми, євреї;
- тимчасово переселені особи;
- діти;
- гомосексуальні люди та представники інших груп ЛГБТК-спільноти;
- люди в місцях несвободи [67, с. 142].

Існує перелік правил, які працівник медіа має виконувати у роботі з матеріалом, в центрі якого розкриваються проблеми соціальних груп або фігурують особи, які належать до окремих соціальних груп: застосування коректної лексики та уникнення мови ворожнечі, інформаційна точність, аргументована подача законно отриманих фактів; аналіз впливу публікації на долю людей, про яких він створювався, в найближчий час та у перспективі на декілька років; абстрагування від емоційних суджень, упереджень, стереотипних висновків; акценти на правах людини, відповідно до міжнародної антидискримінаційної практики; розповідати проблему через призму окремої особистості, а не соціальної групи, і транслювання в маси персональний життєвий досвід та образ [67, с. 144].

Отже, до конфлікто-вразливих груп, з якими співпрацюють медіа, можна віднести людей літнього віку, дітей, людей з інвалідністю, бездомних людей, безробітних, малозабезпечених осіб, військових, ВПО, жителів тимчасово

окупованих територій тощо. Під час роботи з ними журналіст має дотримуватися правил про коректну лексику, уникнення мови ворожнечі, інформаційну точність, абстрагування від упереджень і оціночних суджень, стереотипів.

2.2. Принципи ефективного розкриття проблематики внутрішньо-переміщених осіб, біженців, мігрантів

Під час війни значна кількість українців стала вимушено переміщеними особами. Тема міграції здебільшого є предметом міждисциплінарних наукових досліджень. Адже вона перебуває на стику психології, політології, комунікативістики, соціології, права, демографії, економіки тощо.

Журналістикознавці, вивчаючи цю тему, акцентують увагу на ролі медіа у формуванні образу мігранта та в міжетнічних конфліктах, проявах дискримінації за етнічною ознакою, використання мови ворожнечі в сучасному медійному дискурсі.

У переліку керівних принципів ООН щодо внутрішнього переміщення осіб всередині країни (ключовому міжнародному документі, який визначає підходи до реагування на внутрішнє переміщення) внутрішньо переміщені особи визначаються як особи або групи осіб, які вимушено залишили свої оселі або місця постійного проживання, через небезпеку або з метою її уникнення у збройному конфлікті, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які під час переміщення не перетнули визнаний міжнародно кордон країни [35].

Науковці відзначають, що у медіа часто йде плутанина стосовно використання термінів на позначення вимушено переміщених осіб. Журналістами, редакторами та іншими працівниками медіа вживаються терміни «переселенці», «біженці», «внутрішньо переміщені особи» тощо в однаковому сенсі. Однак внутрішньо переміщених осіб не можна називати біженцями, це не коректно. Адже згідно з Конвенцією ООН про статус біженців (1951), біженець – це людина, яка «внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до конкретної соціальної групи або дотримання певних політичних переконань знаходиться за межами країни своєї громадянської належності і не має змоги користуватися захистом цієї країни, або боїться користуватися цим захистом у результаті таких побоювань» [40]. Тобто основною різницею між біженцями і ВПО є те, що останні не перетинають кордон власної країни і перебувають у її межах.

Аналізуючи тематику матеріалів, присвячених ВПО, після початку збройного конфлікту 2014 р., А. Галич писав про значну увагу медіа до проблем цієї категорії, про утиски, яких вони зазнають і порушення з боку держави, що пов'язані з правом вільного пересування територією України, голосування на виборах, отримання заробленої пенсії, що змушувало ВПО повертатися на окуповані території [18].

О. Тараненко досліджувала тенденції викривлення образу ВПО в сучасній українській масовій свідомості як наслідків семантичних і ціннісних зсувів у формуванні образу українця в попередні роки [79, с. 93]. За її спостереженнями образ ВПО в сучасному українському медійному дискурсі, перш за все політичному і медійному формувалася «за принципом епізодичних фреймів з акцентуацією індивідуальної, а не колективної відповідальності».

Аналізуючи меседжі про переселенців, якими були наповнені українські медіа після 2014 року, О. Тараненко відзначає, що вони пропонували своїй аудиторії дифузні образи, що одночасно спрямовані на емпатію та стигматизацію, співчуття та дискримінацію, звинувачення та жалість. Адже саме створюється певна групова ідентичність образу переселенця, як-то: образ жертви, нещасної людини, що розплачується за «колективний гріх Донбасу», споживача-нахлібника, асоціального «неправильного українця» тощо. Водночас такий стан справ викликає активний спротив як самих переселенців, так і громадських активістів, що безпосередньо з ними працюють і знають ситуацію зсередини [79, с. 115].

Після повномасштабного вторгнення РФ до України увага до цієї категорії значно посилилася як в вітчизняних, так і зарубіжних медіа, адже вимушено-переміщеними стала дуже значна частина українців. Змінилася й тематика журналістських матеріалів про них.

Т. Бондаренко медійні матеріали, присвячені внутрішньо-переміщеним особам, умовно ділить на дві групи. До першої дослідниця відносить такі, що можуть допомогти людям урятувати життя та залишити небезпечні території. Насамперед це можливості виїзду; пункти безпечного переїзду; перебування в дорозі; поведінка на блок-постах; досвід інших людей, яким вдалося переїхати; законодавчі моменти; корисні перевірені контакти та ін. До другої групи відносить ті матеріали, які є інформаційно корисними для облаштування життя після переїзду. Це місця отримання першої допомоги, зокрема гуманітарної; реєстрація; юридична підтримка; пошук житла й роботи; налагодження втраченого зв'язку з родичами тощо [8, с. 129].

Дослідниця виокремлює й матеріали, присвячені проблемам ВПО, та вказує на професійні недоліки таких публікацій: констатація нагальних проблем без опису шляхів їх розв'язання; створення образу жертв або дармоїдів;

надмірний трагізм; стереотипізація та ін. Т. Бондаренко радить уникати цього через пошук вузьких тем-аутсайдерів, підготовку конструктивних матеріалів, що покликані надавати конкретну інформаційну допомогу людям у розв'язанні проблем [8, с. 130].

Т. Ковальова, З. Ювко, здійснивши моніторинг матеріалів телеканалу Еспресо.TV про вимушено переміщених осіб, з'ясували, що в медійних текстах журналісти намагаються оминати конкретику, водночас змінювати акценти та особливості висвітлення цього питання змінювати. Тобто від зображення крайнощів – від повідомлень про злочини, сенсаційних випадків успіху, до трагічних історій вимушених переселенців та біженців, які постраждали від збройної агресії Російської Федерації [36, с. 46].

А. Мільо досліджував роль концепту «біженець» у формуванні дискурсу в угорських медіа щодо співвідношення державної та громадської позиції. За спостереженням дослідника, серед медіа та соцмереж Угорщини утворилася стратегія «єдиного голосу», в результаті якої в країні послідовно вкорінюють наратив «Біженці – загроза для Угорщини». Цей дискурс та єдина державна комунікативна стратегія про неприйняття біженців закладалися як державними консультаціями (загальними референдумами), так і у офіційних виступах Віктора Орбана. Саме такі наративи транслюють у своїх меседжах офіційні ЗМІ, що поширюють політичні погляди дійсного угорського уряду [49].

О. Сидоренко, В. Крицька зазначають, що характеристика мігрантів у засобах масової інформації сприяє тому, що у свідомості місцевого населення вони ототожнюються із ситуацією, яка стала інформаційним приводом. Позитивна конотація таких повідомлень, безумовно, викликатиме інтерес громадськості до інших народів, до їхнього життя та культури, формуватиме прихильне ставлення етнічної групи. І навпаки, інформація з негативною

конотацією, може викликати ворожість, заактуалізувати стереотипні уявлення, дискредитувати представників «іншої» етнічної групи [73].

Науковці вивчали потенційно конфліктні тексти, які торкаються питань міграції – внутрішньої і зовнішньої. Аналіз новинного дискурсу 2016–2021 рр. засвідчив, що стосовно внутрішньої міграції населення в українських медіа застосовувалася практика емоційно нейтрального дискурсу. Негативну конотацію в цей час мали інформаційні повідомлення, що стосувалися питань зовнішніх міграційних процесів (42% опрацьованих матеріалів).

За їхнім спостереженням, в загальноукраїнських медіа образ мігранта формувався переважно в нейтральній емоційній тональності. Натомість місцеві медіа досить часто вдавалися до мови ворожнечі, про що свідчать заголовки: «У Луцьку виявили нелегала з Вірменії», «В Устилузькій громаді затримали нелегала з Марокко, який хотів потрапити до ЄС», «Нелегал з Литви, який пробирався до України через Буг у Любомльському районі, заплатить штраф» [73].

О. Сидоренко, В. Крицька визначають кілька рівнів прояву дискримінаційних явищ за етнічною ознакою у формуванні медіаобразу міграції. Один із них – це криміналізація, коли мас-медіа формують уявлення про мігрантів як основне джерело злочинів, як схильних до кримінальної діяльності, до девіантної, асоціальної поведінки: «Окружний суд у Пулавах ухвалив взяти молдованина, якого підозрюють у вбивстві 26-річної уродженки Володимира-Волинського», «На Ягодині молдован намагався підкупити прикордонників» [73].

Ю. Мельник, досліджуючи мігрантську кризу крізь призму світових медіа, розглядає вплив ідеологічних установок на висвітлення проблем етнічного характеру. Науковець доходить до висновку, що ідеологеми, поширювані у світових медіа («зіткнення цивілізацій», так і протилежна їй ідеологема «то-

лерантності») у разі доведення до абсолюту негативно впливають на міжетнічні взаємини і на глобальному, і на побутовому рівнях, перешкоджаючи адекватному відображенню та збалансованій інтерпретації подій, процесів і явищ, пов'язаних із міжетнічною проблематикою. Ю. Мельник згадує про свідоме замовчування шведськими медіа насильства проти громадян Шведії із боку іммігрантів через політичні мотиви. Тобто наполегливе насаджувannya суспільству ідеології толерантності призводить до того, що під неї доводиться підганяти реальність – шляхом замовчування або перекручування фактів, які не в'яжуться із домінантним дискурсом. За спостереженням дослідника, ця проблема характерна не лише для шведських медій, а й західноєвро пейських загалом. Та саме замовчування проблеми загострює проблеми та етнічні протиріччя у країні, створюють підстави для недовіри до ЗМІ. Та ще небезпечнішим наслідком замовчування і цензурування інформації про злочини окремих іммігрантів є перекладання відповідальності з окремих злочинців на всіх людей, колективізація цих злочинів в очах європейського обивателя [48, с. 150].

У дослідницькому та професійному середовищі розробляють основні підходи до висвітлення теми вимушено переміщених осіб. Спробуємо узагальнити основні з них. Варто відмовитися від таврування, ретельно добирати слова на позначення представників групи, адже некоректна лексика може призвести до стигматизації; уникати мови ворожнечі; не виокремлювати ВПО від інших за їхнім статусом; за необхідності зберігати приватну інформацію про ВПО; захищати дітей цієї категорії; вибудовувати довіру [31].

У практичному гайді для представників/ниць медіа, які працюють з ВПО та іншими групами, що пережили травматичні події [13, с. 19–21], подані базові рекомендації, що допоможуть якісно й чутливо готувати матеріали про вимушено переміщених осіб. Рекомендації розроблені на основі результатів

«Дослідження стереотипів та мови ворожнечі щодо ВПО у контенті регіональних медіа» (IREX у співпраці з MDF) та експертизи Ірини Виртосу, журналістки, експертки у сфері недискримінації та прав людей з інвалідністю.

Розробники рекомендацій радять насамперед дотримуватися Кодексу етики українського журналіста та наголошують на важливості розрізняти терміни «біженці» та «внутрішньо переміщені особи». Головна відмінність у тому, що внутрішньо переміщені особи знаходяться під захистом уряду власної країни, у той час як люди, що мають статус біженця, отримують міжнародний захист.

Журналістам, які розповідають про ВПО, радять більше писати від їхнього імені: додавати коментарі, брати інтерв'ю, писати особисті історії. Підвищувати зацікавленість більшої кількості медіа в сфері внутрішньо переміщених осіб рекомендують через збільшення обсягу матеріалів про доступ до комплексу громадських послуг: юридичної допомоги, працевлаштування, допомога у заснуванні/веденні бізнесу, доступу до закладів освіти, психологічної підтримки та ін. Це можуть бути як інструкції з отримання послуг, так і у вигляді історій про волонтерів або організації, які їх надають, історії переселенців, які започаткували свою справу в приймаючій громаді або що.

Важливо також концентруватися не лише на негативі. Це, в свою чергу, можливо за допомогою урізноманітнення тем, де фігурують ВПО. Аналізуючи матеріали про внутрішньо переміщених осіб, автори рекомендацій зауважують, що недостатньою є репрезентація чоловіків-ВПО. Здебільшого описується досвід жінок з дітьми, незважаючи на той факт, що ВПО є гендерно та соціально різноманітною групою.

Вкрай важливо уникати мови «іншування» або виділення ВПО у відокремлену суспільну групу та уникати зіставлення ВПО з приймаючою громадою.

Відповіддю на криміналізацію вразливих груп у новинних матеріалах є заклик пам'ятати, що злочини здійснюють злочинці безвідносно їхнього походження та статусу. Також радять уникати таврування за географічною ознакою. Саме тому редакція має ставити питання, наскільки важливим в контексті самого правопорушення є те, що умовний правопорушник є уродженцем умовно Харківщини чи Донеччини.

Дуже важливо модерувати коментарі, реакції у соцмережах, які можуть містити мову ворожнечі, або й заклики до насильницьких дій і злочинів на ґрунті ненависті. Якісна підготовка матеріалів про ВПО також передбачає вдумливий добір фотоконтенту й чутливе ставлення до використання дітей у фотографіях [13, с. 21].

Отже, журналісти відіграють значну роль у формуванні образу мігранта, біженця та внутрішньо переміщених осіб. При цьому згідно з дослідженнями медіа досить часто плутають терміни «переселенці», «біженці», «внутрішньо переміщені особи», вживаючи їх як синоніми. Серед основних принципів висвітлення теми переселенців, ВПО та біженців слід визначити такі: ретельний добір лексики, відсутність відокремлення ВПО від суспільства, уникнення мови ворожнечі, збереження приватної інформації, захист дітей цієї категорії, вибудовування довіри.

2.3. Діти, особи з інвалідністю, ЛГБТ-спільнота: коректні та некоректні формати подання інформації

За спостереженням І. Лакомської, огляд та аналіз українських масмедіа засвідчує, що вагоме місце в контенті ЗМІ посідають проблеми дітей, зокрема

підлітків. Водночас дослідниця наголошує, що це здебільшого сенсаційні матеріали негативного характеру, зокрема проблеми булінгу, кримінал, суїцид, вживання алкоголю або наркотичних речовин тощо [46, с. 145].

Позитивним є наявність корисних для підлітків з практичної точки зору матеріалів, проте їхня кількість є незначною. Недостатньо матеріалів, які б висвітлювали підлітків як повноцінних членів суспільства, які мають свої права, цей аспект і донині залишається «невидимим». На думку І. Лакомської, подолання цього явища залежить від рівня розуміння, що включення різних людей у суспільство означає те, що всі люди є його повноправними членами і їхні права треба поважати. Науковиця виокремлює найбільш актуальні контексти, у яких згадують підлітків в українських ЗМІ у зв'язку з дотриманням або порушенням їхніх прав, зокрема:

- раннє заміжжя ромок-підлітків;
- мами-підлітки;
- дівчата з інвалідністю;
- підлітки, які живуть з ВІЛ;
- підлітки-лгбт і проблема суїциду [46, с. 144].

Групи населення, які називають конфліктно-вразливими, насправді становлять вагомую частину нашого суспільства. Повноцінно залучити їх до громадського життя заважають здебільшого різноманітні суспільні бар'єри.

Серед основних І. Виртосу виокремлює такі:

– Інституційні та стратегічні бар'єри: закони, послуги і державна політика не завжди враховують потреби окремих соціальних груп, а ще рідше їх реалізують. Сюди також належать норми, які регулюють діяльність сфери охорони здоров'я та безпеки.

– Ментальні бар'єри. До них належать оцінні судження, упередження і стереотипні судження: негативне упереджене ставлення до окремих груп людей,

при цьому їхня стигматизація чи те ж свідоме уникання теми у діяльності ЗМІ значно підсилюють стереотипи. Саме з цієї причини до осіб з інвалідністю можуть ставитися з жалем і обережністю, як до тих, хто не здатен про себе подбати, «інших». У результаті вони можуть позбавлятися права голосу навіть у вирішенні питань, що стосуються саме їхньої соціальної групи і в подальшому вплинуть на їхнє життя.

– Фізичні та архітектурні бар'єри. Саме через них не можуть повноцінно пересуватися не тільки люди з інвалідністю, а й маломобільні особи: батьки з дитячими візочками, вагітні, літні люди. Наявність цих бар'єрів прямо і опосередковано обмежує їхні можливості у працевлаштуванні, відпочинку та користуванні іншими послугами, які легко доступні для інших громадян.

– Недостатня інформація та комунікація. Цей бар'єр виникає, коли інформація поширюється не всім доступними каналами і незрозумілою «мовою». Йдеться і про розробку вебсторінок з дотриманням вимог універсального дизайну, і про програмне забезпечення, підлаштоване під потреби людей з інвалідністю. Зрозуміло, що, особи з порушенням слуху потребують дублювання інформації на ТБ рухомим рядком або перекладом на жестову мову. Відсутність масиву достовірної і широкої статистичної інформації з теми є бар'єром, що прямо перешкоджає ефективно змінювати суспільство. Адже ці дані могли б стати змістовною основою для прийняття відповідних рішень.

– Фінансові бар'єри, тобто обмеженість ресурсів для впровадження політики інклюзії. На надання окремих послуг кошти виділяються, проте йдеться про системну політику залучення людей з інвалідністю до суспільно-політичного життя [14, с. 20].

I. Віртосу зібрала поради для медіа про те, як інформувати суспільство про людей з інвалідністю. Важливо, що вони запропоновані самими людьми з інвалідністю та громадськими активістами. Саме уникнення і руйнування стереотипів є головним внеском медіа, який вони можуть зробити задля включення осіб з інвалідністю в життя суспільства. До поширення стереотипів призводить некоректне використання термінології, про що йдеться в більшості порад:

- «Неповносправні» – це опис, прикметник, а не група живих людей. Потрібно завжди вживати термін «люди з інвалідністю» чи «особа з інвалідністю».
- Варто відмовитися від вживання медичних штампів, які підсилюють стереотипи про людей з інвалідністю як про «нездорових людей».
- Варто відмовитися від фраз, як «хворіє на...», «жертва (чогось)», що покликані викликати жаль та натякають на постійний біль та безнадійність.
- Відмова від зловживання образами, які траслюють страждання, небезпеку, ізоляцію або пасивність.
- Здебільшого люди з інвалідністю користуються звичними словами для опису повсякденного життя. Користувачі візків «ходять на прогулянки». Люди з погіршеним зором можуть бути раді або не раді «вас бачити». Погіршений стан може лише означати, що дещо робиться по-іншому.
- Відмова від загальних виразів, які надають порушенню стану здоров'я людини негативного підтексту, наприклад «глухо, як у лісі», «глухий до прохань», «німий як риба» тощо.
- Відмова від пасивних слів та слів, які асоціюються з людиною як жертвою. Варто використовувати лексику, яка показує повагу до людей з інвалідністю як активних громадян, які здатні контролювати власне життя [15].

Під час підготовки матеріалів про осіб з інвалідністю варто уникати штампів, які зводять описи людини до однієї характеристики – її інвалідності, та заважають побачити людину-особистість.

Важливо, щоб люди з інвалідністю розповідали самі за себе. З досвіду журналістів, що спеціалізуються на висвітленні цієї проблематики, аудиторія тоді краще сприймає їх як обізнаних та кваліфікованих.

Краще усвідомити ситуації та перешкоди, з якими зустрічаються особи з інвалідністю, суспільству допоможе інформація про різноманітні бар'єри (інформаційні, ментальні, фізичні, інституційні) і про те, як з ними впоратися. Люди починають розуміти, що вони самі часто стикаються з цими бар'єрами (коли хворіють, народжують дітей, у похилому віці тощо). Водночас їх і створює саме це суспільство.

Важливо писати практичну інформацію. Навіть прості поради щодо того, як потрібно спілкуватися з тим, хто має поганий зір або слух.

Дізнатися, які питання є актуальними для висвітлення, допоможе регулярне спілкування з організаціями людей з інвалідністю або спільнотами, діяльність яких зосереджена у цій сфері.

Водночас не варто зловживати інформаційними приводами публікувати матеріали тільки до календарних дат, зокрема Міжнародного дня людей з інвалідністю, який відзначають щороку 3 грудня.

Щоб мати автентичне уявлення про життя людей цієї категорії, можна співпрацювати з журналістами з інвалідністю або з медійниками, члени сім'ї яких мають інвалідність [15].

Основними стратегіями висвітлення образу людини з інвалідністю в сучасних медіа є:

- апеляція до почуття жалю, несвідоме приниження журналістом героя публікації через жалість;

- надмірна героїзація, невмотивована апеляція до інвалідності;
- використання мови ворожнечі від її так званих «м'яких форм», які підкреслюють «інакшість» і використовують стереотипи до форм прямої ненависті, агресії й дискримінації [17].

Збалансувати образ людини з інвалідністю в медіа можна, якщо працювати над медіапродуктами, які створюватимуть образи, більш дотичні до реальності. Допомогти в цьому можуть громадські ініціативи, зокрема «Доступно.UA». Її співзасновник Дмитро Щебетюк наголошує на тому, що журналіст має зосереджуватися на історії людини, пишучи про її проблеми або здобутки, а в жодному разі не на її вадах.

І, звичайно, важливо дотримуватися професійних стандартів журналістики і етичних норм, абстрагувати власну особистість від теми, щоб не виступити ретранслятором своїх стереотипів і упереджень.

М. Рожило, П. Заболотна [67, с. 143] радять розглядати проблеми осіб з інвалідністю з точки зору різноманітних соціальних сфер: здобуття освіти, працевлаштування, культурної сфери, медичного забезпечення, державної підтримки тощо. Наприклад, більш детально вивчаючи особливості спілкування з людьми, що мають поганий слух, дослідники висловлюють наступні поради.

Завчасно поцікавитися, який саме у людини ступінь та вид глухоти та як їй комфортно спілкуватися. Звертатися до письмової комунікації, якщо в результаті усної не вдалося вийти на потрібний рівень спілкування. Інформацію варто подавати коротко і зрозуміло, використовуючи конкретні запитання. Говорити чітко, вимовляючи всі звуки, та дивитися на співрозмовника прямо. Для спілкування варто обирати тихе небагатолюдне місце. Забезпечити яскраве освітлення і знаходитися близько до людини, щоб вона могла добре розрізнити вираз обличчя, його вимову, якщо вона вміє читати по губам, та рухи. Якщо прозвучало прохання повторити, варто не підвищувати голос, а перефразувати

та спростити запит, використовуючи зрозумілі жести. Якщо потрібно привернути увагу людини, потрібно злегка торкнутися її плеча чи звернутися на ім'я. Пересвідчуватися, що у людини є розуміння бесіди, зрідка повторюючи питання. Занотовувати згадані під час розмови факти (адресу, номери, власні назви, терміни тощо) та перевіряти їх після бесіди зі співбесідником. Звертати увагу на зміну напрямку бесіди, завдяки використанню перехідних фраз, наприклад, «добре, тепер давайте поговоримо про...». Користуватися послугами перекладача жестової мови, якщо вона для співрозмовника рідна та зрозуміла [67, с. 144].

На зміну проблематики матеріалів про конфліктно-вразливі групи безперечно вплинуло повномасштабне вторгнення РФ до України. Це стосується і такої вразливої групи, як ЛГБТК-спільнота. За спостереженням П. Мірошниченка, до цього матеріали про гомо-, бісексуальних або трансгендерних людей здебільшого подавали історії героїв/ героїнь про особливості самоприйняття, проблеми й відкриття їхніх камінг аутів, розповіді про численні дискримінаційні випадки, в яких протагоністи або героїзувалися, або подавалися потерпілими через зовнішні несприятливі обставини. Натомість після 24 лютого 2022 року в медійному полі не бракує текстів, герої яких демонструють цілісність власної натури, принциповість у відстоюванні як власної самості, так і громадянської позиції, сформованої на принципах поваги до прав і свобод людини. Особливо яскравими та емоційно переконливими є журналістські матеріали про ЛГБТ-військових, які засновують громадські організації та ініціативи на підтримку юридичного визнання гомосексуальних союзів як цивільних партнерств [50, с. 81].

Н. Островська, Ю. Любченко, аналізуючи наративи російської пропаганди, спрямовані на різні вразливі групи, зауважують, що пропагандистська машина регулярно поширює дезінформацію про різні

спільноти, стереотипізує їх, зображуючи в негативному світлі, прагне дискредитувати. Вона поширює безсоромну дезінформацію, але дбає про те, щоб ця брехня була цікавою та зачіпала емоційно, і пристосовує її під стратегічний виклад, підігнаний під відповідність упередженням та уявленням її аудиторій [55, с. 270]. Дослідниці пропонують протистояти цим явищам, скориставшись інструментарієм адвокаційної журналістики. Зокрема, розповідати історії, які б розвінчували ці стереотипи. Наприклад, про кримчан, які з 2014 року стали на захист України, про будні на передовій закарпатських ромів, потужний волонтерський рух, організований мешканцями східних регіонів України, розмаїтість жіночих ролей на війні тощо. Н. Островська, Ю. Любченко радять журналістам, які висвітлюють дражливі теми, уникати узагальнень, пам'ятати про користь кожної позиції, важливість балансу думок, уникнення образ і мови ворожнечі [55, с. 271].

Отже, до вразливих груп відносять такі категорії населення: військові, волонтери, люди з інвалідністю, люди із алкогольною або наркотичною залежністю, ВІЛ-позитивні люди, бездомні, секс-працівниці, окремі расові, національні спільноти: темношкірі люди, роми, кримські татари, євреї; тимчасово переселені особи; діти; гомосексуальні люди та представники інших груп ЛГБТІК-спільноти; люди в місцях несвободи.

Історії представників конфліктно-вразливих груп пов'язані з непростим і часто унікальним досвідом, висвітлення якого вимагає від журналіста чутливого підходу. При підготовці таких матеріалів варто врахувати поради науковців, експертного середовища і самих осіб, що належать до таких груп. Безпосереднє спілкування з ними, вивчення всіх аспектів їхнього життя дозволить краще відчувати, як доцільніше висвітлювати тему, щоб сприяти включенню людини в життя суспільства, формуванню в ньому почуття взаємоповаги та взаєморозуміння.

РОЗДІЛ 3

КОНФЛІКТНО-ЧУТЛИВІ ТЕМИ В ЗАПОРІЗЬКИХ ОНЛАЙН-МЕДІА

3.1. Особливості висвітлення конфліктно-чутливих тем у кризових ситуаціях

У прифронтовому Запоріжжі надзвичайно важливою є організація дій щодо моніторингу негативних наслідків кризи, яка виникла внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну, та їх мінімізації. Цього можна досягти за умови функціонування механізмів управління інформацією на регіональному рівні та ефективної системи зв'язку, щоб важлива інформація досягла містян та мешканців області якомога швидше, використовуючи всі можливі технічні засоби.

Метою нашого дослідження є аналіз ролі регіональних онлайн-ЗМІ, соціальних медіа, у комунікації в ситуаціях загроз і використання їх як додаткового каналу передачі інформації. Результати дослідження отримані за допомогою моніторингового SEO-інструменту – BuzzSumo, що спеціалізується на цифровому маркетингу та соціальних мережах. Представлена інфографіка презентує результати аналізу контенту «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально». Отримані дані завдяки таким функціям, як Content Research та моніторингу оновлень у режимі реального часу з відстеження зворотних посилань.

Висвітлення конфліктно-чутливих тем регіональними медіа визначається редакційною політикою, що і формує контент, який публікується. Серед найпоширеніших джерел поширення інформації про соціально-вразливі групи є вебсайти, блоги, сторінки фейсбуку, твітеру, ютуб-канали. Їх завдання в сфері

соціальної журналістики – будувати довгострокові відносини редакції з її аудиторією, надавати точну та перевірену суспільно важливу інформацію з великою аудиторією охоплення.

Запорізькі онлайн-медіа завдяки мобільним технологіям та постійній доступності допомагають вибудовувати двостороннє спілкування з аудиторією під час війни. Для власного просування редакції найчастіше використовують інші комунікаційні канали, мерчі, іміджеві заходи, спостереження за поведінкою аудиторії. Крім того, все більше і більше запорізьких онлайн-ЗМІ використовують інші канали поширення для залучення громадськості та збільшення трафіку на сайті. Наприклад, «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально» мають не лише сайти, а й сторінки в соціальних мережах, канали в телеграмі.

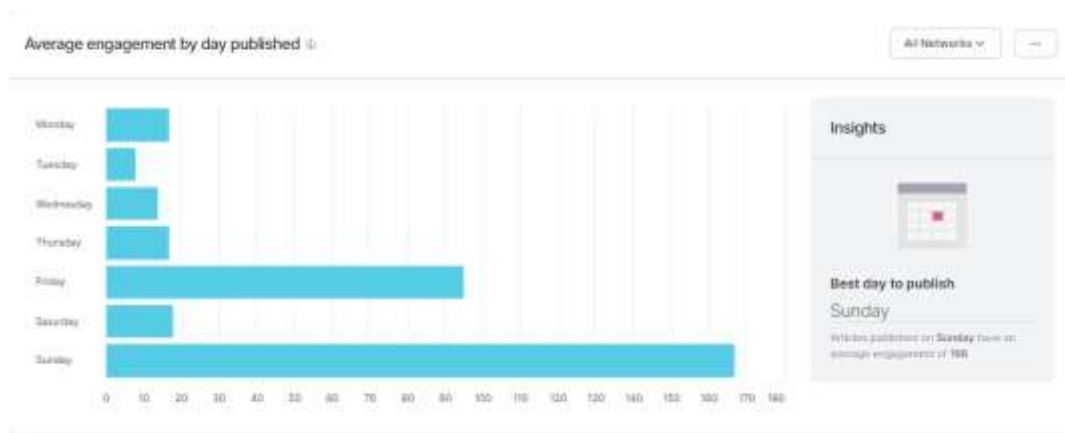
Зусилля, докладені для створення суспільно важливого контенту для запорізької аудиторії, допомагають споживачам інформації орієнтуватися в кризових ситуаціях. Особливо важливі повідомлення про знакові події або рішення уряду, крім традиційного шляху поширення через інституційні ЗМІ, можуть бути поширені і через неінституційні канали – телеграм, що дозволяє мати прямий доступ до аудиторії з чітким, неспотвореним повідомленням, наприклад, такі ЗМІ, як «061.ua», «Forpost», «Inform.zp.ua», «Перший Запорізький», «Актуально», усі мають акаунт у Телеграмі.

Додатково можна зустріти опитування в запорізьких ЗМІ, на сторінках соціальних мереж, щоб отримати миттєвий відгук про те, якого змісту повідомлення цікавить аудиторію, що для неї важливо і чи зрозумілою є інформація.

Запорізькі онлайн-ЗМІ все частіше використовують індивідуальні сторінки людей в соціальних мережах, наприклад, Альберта Павлова, очільника благодійного фонду «Щаслива дитина», Інни Познякової, засновниці

Зоозахисної ліги, Анжеліки Белової, громадської діячки, яка представляє інтереси рома тощо, для пошуку тем про конфліктно-вразливі групи людей. У перші хвилини війни, коли журналісти мали проблеми з перевіркою інформації від відповідних органів влади, саме повідомлення на персональних сторінках Анатолія Куртєва, Олександра Старуха або Юрія Малашко тощо в соціальних мережах задовольнили голод інформації. На діаграмі (мал. 1) видно, що найчастіше запорізькі онлайн-медіа зверталися до інформації на сторінках Запорізької міської ради та ЗОВА саме у п'ятницю та неділю, коли виходили короткі інформаційні ролики з підсумками від Олександра Старуха.

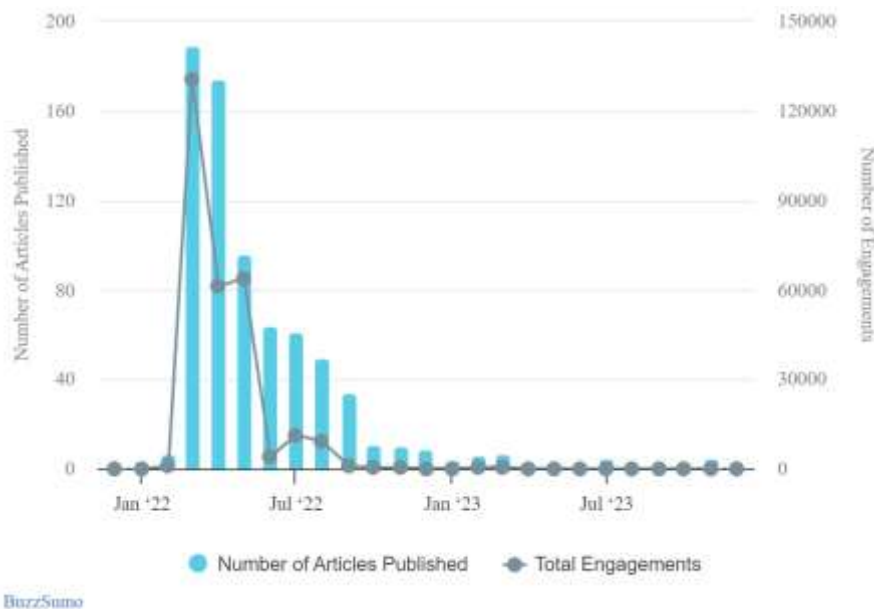
Малюнок 1



Якщо у кризовому менеджменті є поняття розробки та наявності відповідних комунікаційних планів, зокрема, правил та сценаріїв спілкування з аудиторією у випадку виникнення кризи, то при висвітленні конфліктно-чутливих тем у онлайн-ЗМІ журналісти дотримуються загальних рекомендацій КЖЕ та професійних журналістських стандартів. Наприклад, на діаграмі (мал. 2) бачимо частоту вживання слова «орки» у виданнях «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально» за 2 неповні роки повномасштабного вторгнення. Як бачимо

частота вживання слова «орки» на позначення росіян-загарбників зменшилася. Неодноразово в експертному і професійному середовищі озвучувалися рекомендації щодо невикористання евфемізмів, таких як «орки» або «орк», на позначення російських загарбників. Комісія з журналістської етики зазначає, що потрібно зберігати юридичну точності, оскільки російські воєнні злочинці є російськими воєнними злочинцями.

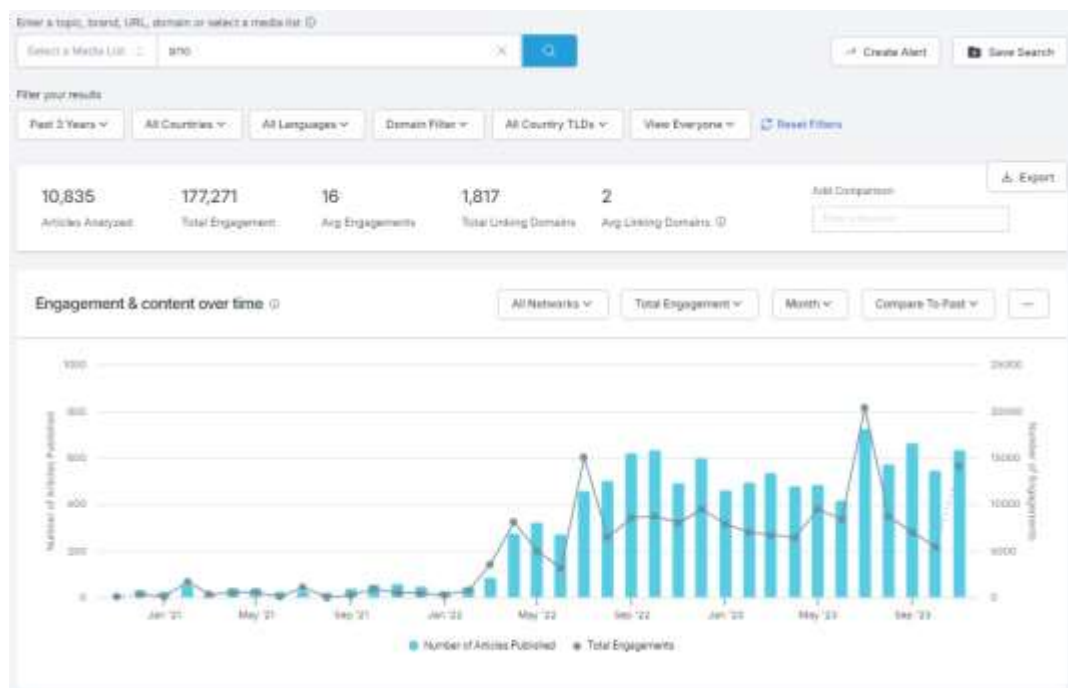
Малюнок 2



Наприклад, з 2014 року в медіа почали активно використовувати поняття «ВПО» або «внутрішньо переміщена особа», проте в запорізьких мережевих медіа зростає згадка про ВПО саме від 24 лютого 2022 року. На малюнку 3 представлена діаграма, що відображає частоту згадок про ВПО за 2022–2023 рр. Всього проаналізовано майже 11 тисяч статей у запорізьких онлайн-медіа. Наголосимо на тому, що багато журналістів ставляться до переселенців, мешканців звільнених та окупованих територій менш однозначно, ніж до військових. Це часто зумовлено різним досвідом спілкування з представниками

цих соціальних груп та особистими поглядами журналістів. Інтерв'ю, опубліковані на сайтах «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально», вказують, що журналісти утримуються від надмірних узагальнень та категоричних суджень, спираючись на особистий досвід спілкування з цими соціальними групами.

Малюнок 3

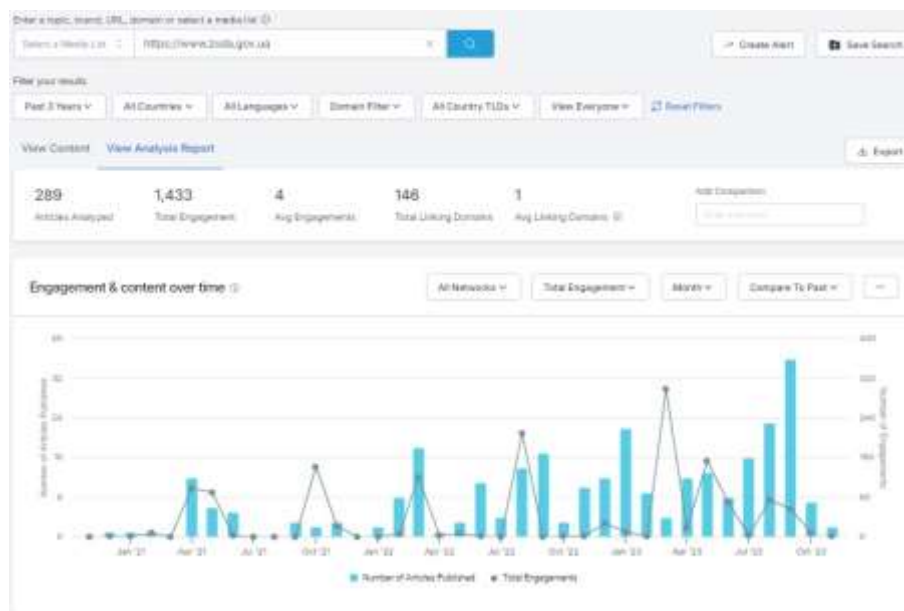


Емоційна напруга та відчуття співпричетності, з одного боку, і небезпека для власної країни – з іншого, вплинули на усвідомлення журналістами своєї професійної ролі в умовах війни. Регіональні журналісти остаточно ідентифікували себе з «українською стороною», наголошуючи на неможливості в такій ситуації абсолютно нейтральну перспективу.

Дослідження доводить, що під час війни інтерес до конфліктно-чутливих тем значно зріс. Наприклад, кількість переглядів вебсайту Запорізької обласної військової адміністрації збільшилася після серії пікетів під її стінами щодо

притягнення винних за розкрадання гуманітарної допомоги (див. мал. 4). Внаслідок цього збільшилася кількість матеріалів на сайті про «позитивну» роботу ЗОВА, а охоплення дописів у фейсбуці зросло в чотири рази. Таку ситуацію можна пояснити задіянням «адміністративного апарату», що після кожного виходу матеріалу з «позитивною» конотацією, починає активно реагувати та поширювати повідомлення у всіх соціальних мережах, де є сторінки комунальних підприємств, а також персональні сторінки керівників КП.

Малюнок 4

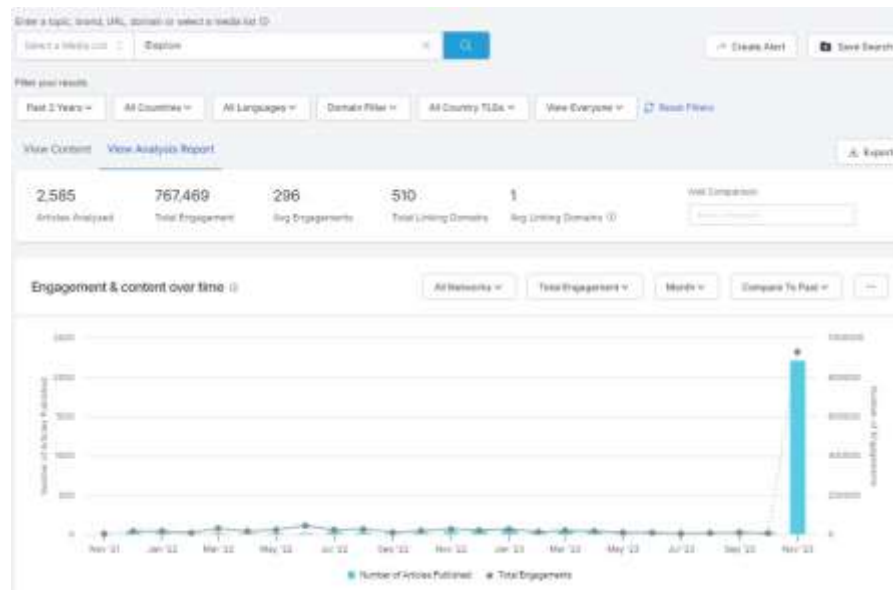


З появою запорізьких онлайн-видань в соціальних мережах з'явилася нова категорія конфліктів – конфлікти, що відбуваються в соціальних мережах та ЗМІ, але не мають матеріального втілення в реальному житті. За результатами дослідження, мовне питання висвітлюється у кожному 10 повідомленні «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально». Так, за оцінками керівників глобальних компаній, опитаних

Burson-Marsteller, кризою соціальних медіа керувати важче, ніж кризою маркетингу. Причина – широке охоплення та динаміка розвитку подій. Причини кризи в соціальних мережах: найчастіше, хейт (в інтернеті чи офлайн, тобто за межами мережі), некомпетентне спілкування в соціальних мережах або діяльність ботів.

Наслідки криз соціальних медіа можуть виходити за межі мережі. Наприклад, мовне питання для Запоріжжя хоч і нагальне, але не було пріоритетним і тому особа пані Ірини Фаріон, мовознавиці, була не досить цікава для регіональних ЗМІ, про що свідчить діаграма кількості матеріалів, що були присвячені їй за два роки (див. мал. 5). Але після виходу в ефір інтерв'ю Ірини Фаріон Яніні Соколовій, запорізькі регіональні ЗМІ присвятили чимало свого часу і уваги темі мови.

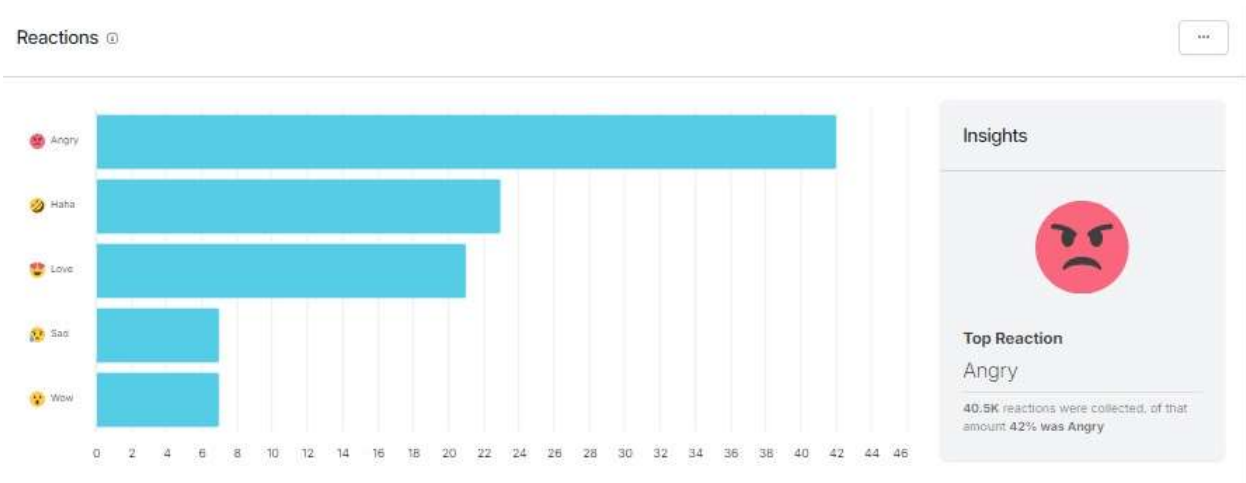
Малюнок 5



Основні принципи кризової комунікації в соціальних медіа швидке та продумане реагування, моніторинг активності аудиторії, розмова, прозорість і

відповідь. Наприклад, основна реакція на повідомлення про мовне питання на сторінках «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально» – це гнів (див. мал. 6).

Малюнок 6



Обрані нами для аналізу запорізькі онлайн-видання виявляють зацікавленість у матеріалах про військових, які вважаються найбільш цікавими та значущими для загальноукраїнської аудиторії. Це підтверджується результатами нашого дослідження.

Регіональні журналісти онлайн-видань «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально» також приділяють багато уваги військовим, описуючи з якої області родом герой. Також слід відзначити чинник емпатії, оскільки журналісти взаємодіють з військовими, співчують їм та висловлюють вдячність за їхню службу, що відображається в їхніх матеріалах, увазі та позитивному ставленні до військових.

Регіональні журналісти самостійно вирушали в прифронтові, а то й на тимчасово окуповані території, часто з волонтерами, що визначало основний фокус їхніх матеріалів. Так, лауреатка премії «Мужність у журналістиці» 2022

року Вікторія Роцина самостійно вирушила на тимчасово окуповану територію для ведення репортажів, де згодом зникла і місце її перебування невідоме.

Отже, висвітлення конфліктно-чутливих тем у кризових ситуаціях має свої особливості, які визначаються комплексом факторів, таких як етика, відповідальність, інформаційна безпека та ефективність комунікації. Декілька ключових аспектів цього процесу включають: забезпечення точності та об'єктивності інформації; уникання стереотипів; збереження гідності та прав людини у висвітленні ситуації; уникнення поширення непідтверджених чуток або інформації, яка може створювати паніку чи неправильне розуміння ситуації; забезпечення захисту осіб, які надають інформацію в умовах конфлікту.

Відповідальна комунікація – основний інструмент висвітлення конфліктно-чутливих тем під час війни: виокремлення основних фактів від оцінок та коментарів; врахування можливих наслідків висвітлення та взаємодія з громадськістю; сприяння формуванню об'єктивного уявлення про ситуацію серед громадськості; висвітлення гуманітарних аспектів кризи та її вплив на людей; сприяння залученню допомоги для потерпілих сторін конфлікту.

3.2. Конфліктно-чутлива тематика контенту «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший Запорізький» та «Актуально»

Метою аналізу публікацій різних типів (як оригінальних, так і створених із використанням матеріалів соціальних мереж, інформантств і офіційних повідомлень), що вийшли в онлайн-виданнях та онлайн-версіях друкованих видань протягом 2022–2023 рр., було визначення головних особливостей у

висвітленні проблематики, пов'язаної із конфліктно-вразливими групами населення.

Загалом близько 250 публікацій аналізованих видань за період дослідження прямо чи опосередковано стосувались конфліктно-вразливих груп. Проаналізувавши їх, ми визначили низку головних проблем і негативних тенденцій у висвітленні конфліктної тематики в запорізьких онлайн-ЗМІ.

Для дослідження, покликаного виявити та дослідити ключові проблеми та характерні особливості висвітлення конфліктно-чутливої тематики, були обрані запорізькі мережеві видання, по 5 видань (у дужках – загальна кількість матеріалів та відсоток від неї, який становлять матеріали з досліджуваної тематики):

«061.ua» – (43 матеріали; 12,3%);

«Forpost.media» – (18 матеріалів; 8%);

«Inform.zp.ua» – (25 матеріалів; 6%);

«Акцент» – (16 матеріалів; 7,3%);

«Перший Запорізький» – (6 матеріалів; 1,3%);

«Актуально» – (13 матеріалів; 2,1%).

Зауважимо, що ані абсолютна кількість матеріалів, присвячених темам ВПО, біженцям, ветеранам, представникам окремих національностей тощо, ані їхній відсоток від загальної кількості публікацій не є порівнюваними показниками, позаяк редакційна політика, тематичний обсяг та принципи наповнення аналізованих видань різняться. Спільною для всіх аналізованих видань є порівняно невелика кількість власних матеріалів про конфліктно-вразливі групи. Авторськими або створеними на власному матеріалі зазвичай є публікації про військових із регіону, в якому виходить видання, а також переселенців, мобілізацію та волонтерів. Та загалом ключовою проблемою, що значною мірою зумовлює всі наступні, є вторинність більшості матеріалів.

Журналісти онлайн-видань докладають недостатньо зусиль для самостійного пошуку та висвітлення інформаційних приводів та історій, пов'язаних із окупацією Криму, Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та наслідками цих подій. Натомість задовільняються републікацією чужих матеріалів або офіційних повідомлень.

Одним із головних викликів для сучасних медіа в Україні є не лише повномасштабне вторгнення Росії, а й інформаційна війна, яка, за висловлюванням багатьох дослідників, перетворилася на справжню війну смислів. Питання висвітлення конфліктно-чутливих тем у запорізьких мережеских медіа є актуальним і важливим, оскільки це безпосередньо стосується проблем інформаційної безпеки країни, її територіальної цілісності та ментальної єдності і визначеності національної ідеї. Цей аспект підкреслює важливість налагодження солідарних комунікацій у регіональному інформаційному просторі та створення інформаційних умов для коректного висвітлення питань конфліктно-вразливих груп, що постраждали в результаті повномасштабного вторгнення.

Використання маркованої лексики – біженці, цигани, інваліди, гей, колясочник, даун, лесбі, бомж – у медіа для формування певної громадської думки й керування суспільними процесами є ефективним інструментом так званої «віртуальної інтервенції», яку Георгій Почепцов розглядає як засіб створення окремих соціопросторів і віртуальних семантичних світів. Ці віртуальні інтервенції спрямовані на спрощене моделювання за міфологізованим принципом «свій» – «чужий», «герой» – «ворог», з метою навести свою аудиторію на готові відповіді й координати віртуальної соціосистеми. Ці втручання, відзначені своєю спрощеною стилістикою, відзначаються більшою тенденцією до створення віртуальних семантичних світів і розподілу аудиторії на ізольовані й навіть вороже налаштовані групи.

Не існує усталеної назви, яка б охоплювала всіх людей, що були змушені втікати від війни. Можна використовувати терміни «переміщені особи» або «вимушені мігранти», які відображають примусовий характер переміщення. Терміни «біженці» і «внутрішньо переміщені особи» не враховують усі аспекти досвіду тих, хто був змушений втікати від війни [86].

Спробу такого моделювання ми часто спостерігаємо в сучасних мережових регіональних медіа щодо переселенців, біженців, роми, ЛГБТ-спільноти, бездомних осіб тощо. Надзвичайно важливим питанням такої медіаситуації постає номінація. Наприклад, на сайті новинного порталу 061.ua вживання поняття ВПЛ – внутрішньо-переміщена людина, зустрічається в 2 рази рідше, ніж ВПО:

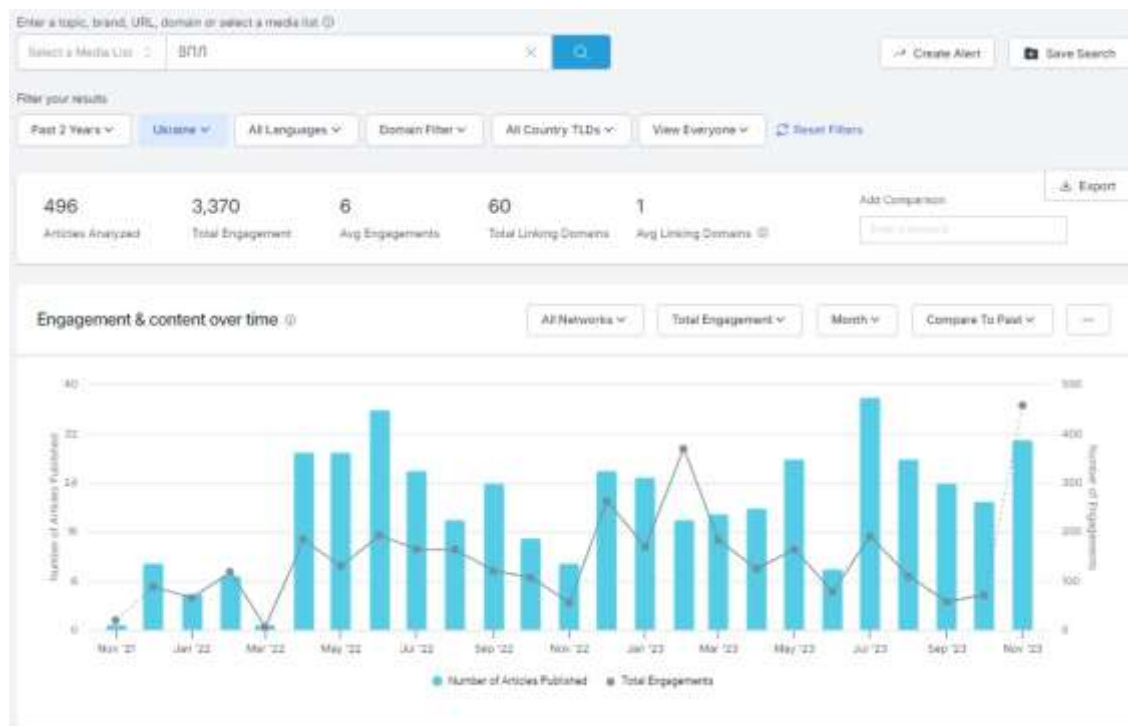
ВПЛ – 62 випадки;

ВПО – 110.

Наприклад, «у Запоріжжі знайшли тимчасовий прихисток більшість ВПО з Мелітополя та району» від 12 листопада 2023 року, «у Запоріжжі через війну немає установи, де можна розмістити дітей, яких вилучили з неблагополучних сімей... більша частина з таких викликів припадає на ВПО» від 18 листопада або «пенсійне забезпечення внутрішньо переміщених осіб» від 16 листопада; «відповідає Мінсоцполітики: Чому припиняються виплати ВПО, як повернути виплати, допомога від міжнародних ... організацій та інші відповіді на питання ВПО під час «гарячої лінії» від 8 жовтня.

На малюнку 7 можемо побачити частотність використання терміну ВПЛ в запорізьких мережових медіа, загалом.

Малюнок 7



Аналітикиня Cedos у 2019–2022 роках, Ліліана Філіпчук, вказує на те, що в широкому розумінні, біженці включають всіх тих, хто залишив свою країну через війну, насильство та переслідування, а вужчому сенсі – осіб, які отримали юридичний статус біженця [86].

Використання терміна «мігранти» відносно цих осіб є некоректним, оскільки це може викликати уявлення, що рішення щодо переїзду було зроблено вільно і без впливу зовнішніх обставин. Представники Євросоюзу та міжнародних організацій, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, підкреслюють, що українці, які шукають укриття внаслідок воєнного конфлікту, мають статус біженців [86].

Використання регіональними мережевими медіа поняття «біженець», замість «ВПО» або «переселенець», може одночасно вирішувати подвійну функцію – контекстуально бути чи евфемізмом, чи дисфемізмом. Журналістка

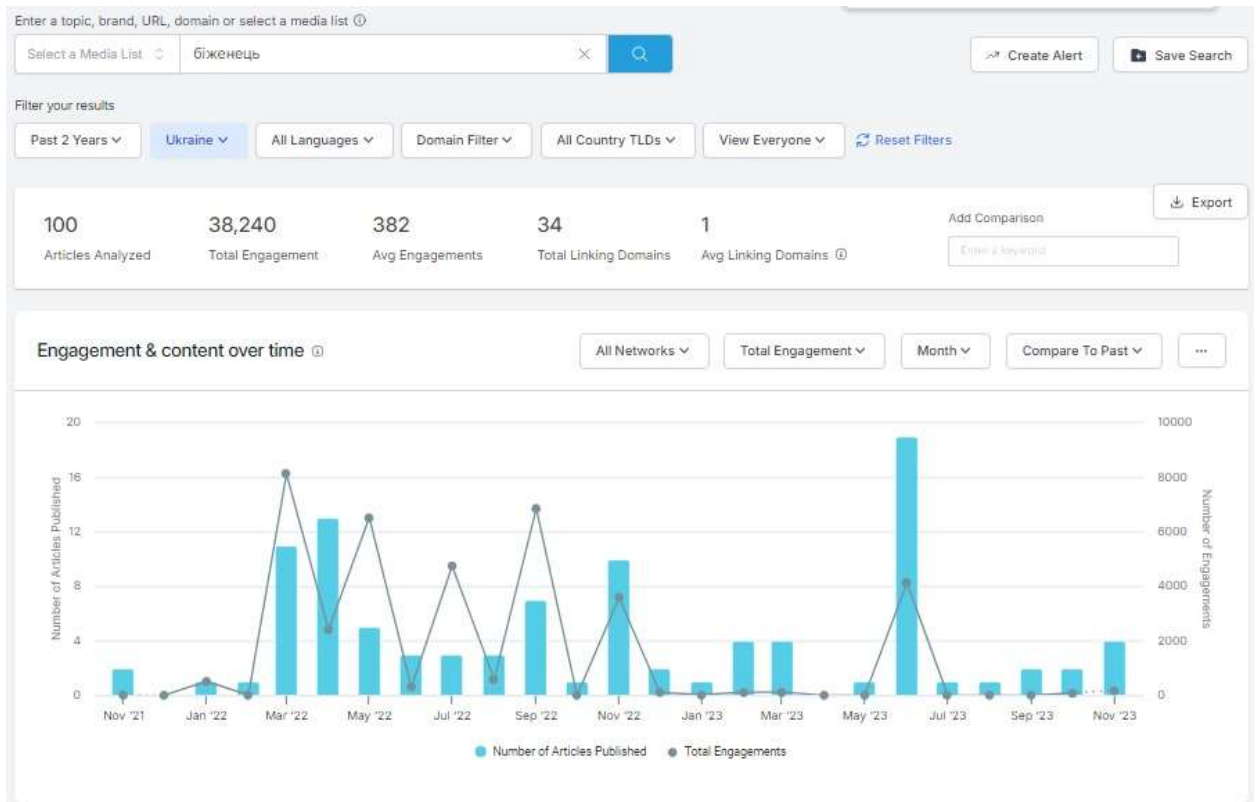
Ірина Федорів, керівник регіональної мережі руху «Чесно» акцентує такий специфічний аспект щодо номінацій: «Ми всі називаємо біженців «переселенцями». Хоча насправді, якщо брати масштаби переселень, це напевно тяжіє до «біженців» набагато більше, ніж до «вимушених переселенців» [51].

Деякі з людей, які переселяються з різних причин, можуть не приймати терміни «біженець» чи «внутрішньо переміщена особа» (ВПО), навіть якщо вони мають відповідний статус. Навіть хоча самі ці терміни є нейтральними, іноді їх використовують з негативним відтінком – це може бути викликано невідомістю, бажанням образити, маніпуляціями або політичними мотивами.

На наш погляд, для запорізьких онлайн-медіа моральний аспект номінації ВПО є більш вагомим, ніж навіть юридичний. Саме у використанні медіа некоректного, стилістично забарвленого поняття «біженці» криється прихована оцінка з приниженням, доріканням переселенцям щодо їх власної волі, а можливо, і провини в тому, що з ними сталося. Наприклад, новинний сайт «Актуально» (<https://actual.today/>) повністю відмовився від вживання поняття «біженець», єдиний матеріал, де вживається це поняття, датовано 2019 роком: «Зеленський ошчасливив дідуся, який переїхав з окупованого Криму», де ми можемо прочитати: «Як стало відомо, до Президента підійшов біженець з Криму, який вимушено втік від переслідувань». Політики невживання слова «біженець» дотримується сайт «Перший Запорізький» (1news.zp.ua), де за весь час повномасштабного вторгнення був лише один матеріал, де вживалося це слово. «11-річний хлопчик, який сам дістався із Запоріжжя до кордону Словаччини – возз'єднався з родиною».

На діаграмі (див. мал. 8) бачимо, що кількість вживання поняття «біженець» різко підвищилося в перші місяці повномасштабного вторгнення, коли сотні тисяч українців покинули свої домівки і перетнули кордон.

Малюнок 8



На сайті 061.ua ми можемо побачити лише два матеріали, де використовується слово «біженець», але це лише рекламні повідомлення від міжнародних перевізників. Можемо зробити висновок, що найчастіше поняття «біженець» зустрічається на означених сайтах запорізьких мережеских медіа в матеріалах, датованих до 2022 року.

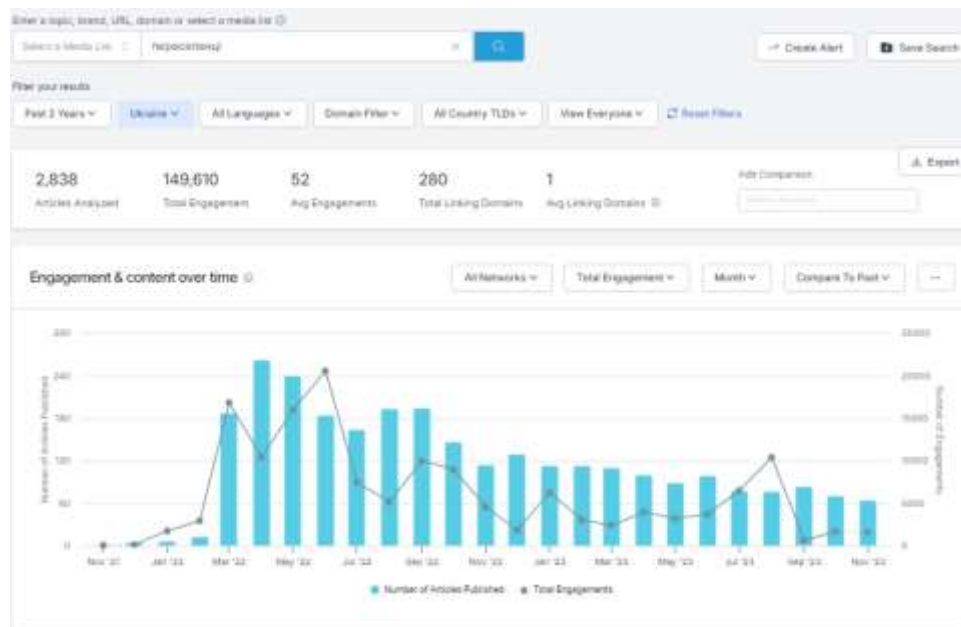
Сайт «inform.zp.ua» активніше використовує термін «біженці», ймовірно, з метою створення стилістично забарвленого контексту тимчасовості перебування мешканців тимчасово окупованих територій у місті. Такий підхід вже може виглядати не нейтрально, а скоріше як спроба викликати певні емоції.

Також спостерігається випадки акцентуації регіональної приналежності осіб у медіаповідомленнях про кримінальні події або ДТП. Зокрема, журналісти часто виносять у заголовок або акцентують у тексті інформацію про те, що

підозрюваний чи винний – переселенець із тимчасово окупованої території. Це може нести негативний підтекст та внесок у формування стереотипу щодо всіх переселенців як потенційних злочинців, наприклад, сайт «Акцент»: «переселенець із Запоріжжя скоїв жорстоке вбивство» (18.09.2023), або на сайті «Актуально» – «Планував заробити близько 500 тисяч гривень: переселенець з Запоріжжя створив тисячі ботоферм для рашистів» (8.04.2023), «У Запоріжжі 35-річний переселенець з тимчасово окупованого Мелітополя став жертвою грабежу» (13.08.2022), «Переселенцям загрожують штрафи від військкоматів: у чому причина та яка сума» (1.09.2023).

У певних випадках, навіть при наявності офіційної статистики, що не підтверджує зв'язок між переселенцями і злочинністю, журналісти можуть використовувати такі терміни в заголовках для створення сильнішого враження, ніж нейтральна інформація в самому тексті.

Малюнок 9



До основних стереотипів щодо українських біженців за кордоном, які активно циркулюють інтернетом і є частиною російської ПСО, ми відносимо твердження про те, що «всі біженці не хочуть працювати, сидять на виплатах, що вони приїхали відсидітися, перечекати війну й отримувати від Польщі, Німеччини, тощо державну допомогу (пенсію) та не є українськими патріотами».

У досліджуваних публікаціях видань ми не знайшли проявів агресії чи негативних упереджень відносно переселенців. Однак зустрічаються випадки маніпуляцій в темі відсутності необхідної та закріпленої в нормах права допомоги або гуманного ставлення до переселенців, що, імовірно, відбувається в політичних цілях. Відтак у матеріалі видання «Акцент» від 19 жовтня наголошується на тому, що «Угорщина обіцяє притулок українцям призовного віку», а також «за словами экс-міністра оборони Угорщини Жольта Шем'єна, персональні дані українців, які перебувають в Угорщині, розголошуватися не будуть, чоловіків призовного віку також не планують екстрадувати за запитом Києва».

Аналіз матеріалів на сайтах запорізьких онлайн-видань дозволив говорити про те, що термін «ВПО» використовується в більш нейтральних матеріалах, тоді як «біженець» та «переселенець» застосовується в інтерв'ю. Визначення такого роду найчастіше зустрічаються в соціальних мережах, але пости звідти досить часто тиражуються офіційними медіа з повним збереженням лексики.

У «Перший Запорізький» говориться про сім'ю переселенців із Маріуполя, яка роздумує над можливістю повернутись в тимчасово окуповане місто через відсутність робочих місць: «Громадський активіст і юрист Валерій Макєєв каже: проблема із працевлаштуванням як переселенців, так і запоріжців нині постала особливо гостро. І ситуація Наталії типова. Якщо найближчим часом Наталія не знайде роботу, вона вимушена буде повернутись до

Маріуполя, де у неї залишилась нерухомість. Про цю перспективу вона воліє не думати, але і не відкидає її». Таким чином автор статті перекладає відповідальність за фінансовий стан сім'ї з Маріуполя на суспільство, яке буцім-то не надало їй робочих місць.

Матеріал сайту «Акцент», складений на основі використання публікації ТСН.ua, викриває «зрадників» серед жителів сіл та містечок прифронтової зони: «Переважна частина з тих людей, які тут залишилися, це люди похилого віку і за великим рахунком пред'явити їм нічого. Але українські військові підозрюють, що саме це місцеве населення точно наводить ворожу артилерію на українські позиції. Те, що така співпраця між бойовиками та цивільними існує, майже в кожному секторі для українських військових не новина. Навіть відомі розцінки за зраду: кілька сотень гривень – за «злив» позицій, тисяча – у разі влучання у «засвічену» ціль. Те, що ворожі снаряди прилітають на подвір'я односельців, зрадників мало турбує. Не обходить їх і те, що осколками вбиває та калічить їхніх багаторічних сусідів».

Заголовок вказаного матеріалу – «На нулі цивільні за гроші «здають» українські позиції сил» – є небезпечним і некоректним узагальненням. Натомість у публікації сайту «Перший Запорізький» можна побачити узагальнення протилежного змісту: «Поддержка местного населения придает силы. Сразу после того, как мы установили украинский флаг, к нам начали приходит жители окрестных сел, приносят яйца, молоко и другие гостинцы».

Узагальнену характеристику мешканцям зони бойових дій дає «061.ua» в публікації, створеній на матеріалі запису місцевого депутата в фейсбуку про поїздку на передову: «Шкода, але російська пропаганда робить свою справу. Я побачив людей, які говорили штампами російської пропаганди. На жаль, але у декого з них відсутнє поняття Батьківщини, рідної землі. Вони не розуміють, що зараз українці борються на своїй, Богом даній землі, за свою землю, за свої

права, за свою свободу. У багатьох з них одне бажання: вони хочуть, щоб війна закінчилася. І байдуже, хто стоятиме на блокпостах біля їхніх населених пунктів». Щоправда, пізніше депутат Руслан Зоря додає: «є значний відсоток тих, хто підтримує українську армію. Діти кричать «Слава Україні», коли проїжджає колона техніки, дехто роздає жовто-блакитні стрічки. Правда робить це крадькома, щоб не дай Бог хтось не побачив з місцевих». Усі ці оцінки, засновані на фрагментарних враженнях, за допомогою ЗМІ перетворюються у стереотипи про мешканців прифронтової зони.

Учасники експертного семінару «Протидія мові ненависті та ворожнечі: міжнародні стандарти та рішення на національному рівні», організованого Радою Європи, зазначали, що оскільки «говорячи простою мовою, можемо сказати, що головним ворогом коректного висвітлення конфлікто-чутливих тем є мова ворожнечі – це коли одна група починає говорити, що інша група певною мірою недосконала», і для цього твердження широко використовуються негативні стереотипи, то будь-яка соціокультурна група (а не тільки расова, етнічна, релігійна) може стати об'єктом дискримінації через застосування мови ворожнечі [51].

Використання терміна «біженці» щодо цих осіб є некоректним. Термін «біженці» визначає тих, хто перетинає міжнародний кордон. Внутрішньо переміщені особи знаходяться під захистом свого уряду, тоді як люди зі статусом біженця мають міжнародний захист, гарантований міжнародним законодавством [86].

Отже, основні теми про ВПО: інформація про зміни законодавства, що регулює порядок надання / позбавлення статусу ВПО та відповідних виплат; довідкова інформація про допомогу для ВПО (фонди, пункти видачі одягу, гуманітарної допомоги); історії порятунку; історії успіху ВПО на новому місці;

історії очевидців. Терміни «ВПО», «переселенець» та «біженець» також у матеріалах запорізьких мережових видань застосовуються і до тварин.

Таблиця 1

Назва видання	ВПЛ	ВПО	переселенець	біженець	мігрант
Об1.ua	62	113	47	2	6
Forpost.media	8	120	12	1	20
Inform.zp.ua	12	210	32	5	18
Акцент	3	165	11	2	32
Перший Запорізький	21	176	31	12	21
Актуально	5	213	22	9	23

Від початку повномасштабного вторгнення відсоток матеріалів на сторінках запорізької мережових ЗМІ про ВПО / переселенців / біженців / мігрантів різко збільшився і заповнив майже весь інформаційний простір домену zp.ua.

До вразливої категорії населення належать бездомні або безпритульні люди. Стосовно них у регіональних медіа використовується некоректна лексика, як-от: «бомж», «безхатко» та «безхатченко».

Використання слів «бомж», «безхатко» та «безхатченко» є лексичною неточністю. Щодо терміну «бомж» (Без Определеного Места Жительства), то з обігу це слово почало вже зникати 10 років тому, стверджує Мар'яна Соха [77]. Проте не з лексичного обігу запорізьких журналістів, наприклад:

Таблиця 2

Назва видання	бомж	безхатко	безхатченко	Бездомні/ безпритульні громадяни

061.ua	113	1	6	0
Forpost.media	30	5	15	0
Inform.zp.ua	42	7	11	0
Акцент	40	0	1	0
Перший Запорізький	25	1	2	0
Актуально	51	0	2	0

Коли вживають іменники «безхатко», «безхатченко», часто намагаються висвітлити не лише проблему відсутності житла в конкретний період життя, але і виділяють окрему групу людей, що може призвести до утворення нової ідентичності, якби це було щось відмінне від «нормальних» людей. Слова «безхатко» та «безхатченко» можуть створювати враження, ніби особа ніколи не була такою, як всі ми, і ніколи не буде такою, мовби відсутність житла стала обраною нею формою життя.

Опиняючись на вулиці, людина втрачає попередні соціальні зв'язки та статус, а суспільство накладає на неї нову ідентичність – «бомж», «безхатко». Мар'яна Соха вказує на те, що толерантно на позначення людей, що не мають постійного місця проживання, вживати «бездомні громадяни» або «безпритульні громадяни».

Ставлення суспільства має визначальний вплив на те, як бездомна людина буде пристосовуватися до умов вуличного життя: чи буде вона шукати підтримку та шляхи виходу з цієї ситуації, чи прийматиме нову, нав'язану ідентичність, відповідно до очікувань, пов'язаних із «безхатками». Визнання і підтримка з боку суспільства визначають успіх соціальних служб та їх можливість отримати фінансування. Перелік типових тем матеріалів на онлайн-ресурсах «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua» «Акцент», «Перший

Запорізький» та «Актуально» про безпритульних громадян: кримінальна хроніка та опис маргінального життя безхатченків.

Багато суперечок виникає через пошук правильної назви для позначення людей ромської національності. У сучасному українському суспільстві існують певні уявлення про необхідність уникання в медіа терміну «цигани», – вважає кандидат філологічних наук, доцент Наталія Шульська, – це пов'язано з тим, що «цигани» є екзонімом, або назвою одного народу іншим, і використання цього терміна було заборонене через його негативний переклад, а саме – «шахрай» [88].

З іншого боку, термін «роми» є самоназвою, має більш приємне лексико-семантичне наповнення, оскільки його переклад можна трактувати як «людина». Проте існують певні суперечності, оскільки не всі представники циганського етносу можуть вважатися ромами, а лише ті, що етнічно належать до ромів і розмовляють ромською мовою. Також існує підгрупа циган, відома як сінді, яка не ідентифікує себе як ромів. Додатково важливо враховувати, що термін «циган» існує в багатьох інших мовах, а не лише в українській. Аналіз контенту сайтів обраних ЗМІ дозволив нам говорити, що про циган і рома (в однині – ром) пишуть в однаковій кількості, проте є тенденція до вживання слова «циган» саме в контексті кримінальної хроніки міста. Частіше про рома пишуть онлайн-ЗМІ, якщо описують більш позитивні тенденції інтеграції громадян ромської національності до політичного та культурного життя.

Зазначаємо, що в останні часи більшість запорізьких ЗМІ вдосконалилися у використанні нейтральних термінів, наприклад, з 2016 року вже не використовують вираз «гей-парад», а називають події Маршем рівності або гей-прайдом, дотримуючись вимог організаторів. А втім, для деяких сайтів ЛГБТ-тема залишається однією з найскандальніших, де можна спотворити факти чи заголовок для залучення уваги читачів, на сайті «061.ua» читаємо:

«Суспільство нам постійно каже, що “вас немає, геї десь в Європі, в Україні традиційні цінності”, а ми кажемо, що “ми є, ви це бачите”. Тому і сьогодні ця виставка тут», – розказує проєктна менеджерка гуманітарної допомоги “Київпрайду” Ольга Оніпко» [90], або «Филарет: Однополые браки стали причиной коронавируса» («Актуально» від 22.03.2022р.); «Депутаты от “Самопомощи” “просветили” мелитопольских студентов об “опасности” гомосексуалов и “вреде” толерантности» («Актуально» від 20.04.2018р.); «У Запоріжжі гомосексуального бізнесмена під час “побачення” вдарили ножом в шию» («Перший Запорізький» від 18.03.2021р.).

Можемо підсумувати, що в обраних мережевих ЗМІ практично немає матеріалів, які висвітлюють проблеми дискримінації на роботі або труднощі з документами, зокрема серед трансгендерних осіб. Відмічаємо, що запорізькі журналісти рідко ставлять запитання публічним особам щодо їхнього ставлення до ЛГБТ-спільноти.

3.3. Практичні рекомендації щодо збору інформації з конфліктно-чутливих тем методом інтерв’ю для запорізьких мережевих ЗМІ

Використання інтерв’ю як методу збору інформації з конфліктно-чутливих тем при дотриманні етичних та безпекових норм дає можливість проводити ґрунтовне дослідження. Інтерв’ю є дослідницьким методом, під час якого чутливі теми можуть викликати важкі спогади та сильну реакцію: плач і гнів, навіть, істеріку, що може стане перепорою у процесі інтерв’ювання.

Аналіз наукової літератури та сукупності матеріалів, що висвітлюють конфліктно-чутливі теми, дозволив нам говорити, що коли дослідник не враховує низку етичних питань, що пов’язані з дослідженням, то відбувається

повторна травматизація інтерв'юваного: «А що ви відчували, коли вас катували?». «Що відчували, як ваш син помер?». Дослідниця зазначає, що ці питання «недолугі», і відповідаючи на ці питання людина повторно переживатиме травматичний досвід, згадуючи події [10].

Для підготовки до розмови з певних конфліктно-чутливих тем журналісту треба вивчити методичні посібники для роботи з людьми, які постраждали під час війни. Якщо фахівець у сфері медіа систематично працює з темою травми, зауважує Оксана Расулова, експертка з теми журналістики травм, варто ознайомитися з дослідженням щодо впливу травматичних подій на людину з позицій біології та психології. Усвідомлюючи можливі наслідки та ознаки, можна будувати свій підхід обізнано та турботливо.

Також зауважимо, що деякі випадки інтерв'ювання з чутливого питання можуть виявитися настільки унікальними, що наведених нижче етичних вказівок може бути недостатньо. Журналіст майже ніколи не може бути впевненим, наскільки інтерв'юваний чутливий до теми, оскільки люди самі вирішують, яку важливість надають певним темам або життєві події. Варто пам'ятати, за словами Оксани Расулової, дослідниці журналістики травм, що до 10 перших годин після події, яка нанесла травму, сприйняття людини дуже викривлене. Оточення може підсилити травматичний ефект або зменшити його, залежно від дій. Вказується, що велике значення має включеність травмованого до спільноти, це гарантує відчуття непокинута, прийняття від людей зі схожим досвідом, або підтримка тих, хто поруч [10].

Усвідомлення специфіки та умов бесіди частково переносить психо-емоційне навантаження чутливої теми людини на журналіста. Тому відповідальність несе і журналіст за негативні наслідки, спричинені порушенням емпатії дослідника конфліктно-чутливої теми. Основними принципами спілкування між журналістом і людиною, що отримала

психотравму, мають бути повага та співчуття. Для журналіста надзвичайно важливою є здатність розібратися в складній емоційній ситуації людини, з якою проводиться інтерв'ю. Дослідниця Оксана Расулова застерігає колег, які працюють над конфліктно-чутливими темами, зосередитися на особистості та бути уважним до деталей під час спілкування. Співрозмовник має розуміти, що ваша зацікавленість та співпереживання щирі, а не викликані прагненням створити матеріал, а його сприймають виключно як жертву [10].

Варто відзначити відповідальність журналіста за збереження конфіденційності в контексті мінімізації негативних наслідків дослідження конфліктно-чутливої теми. Такий тип інтерв'ю пов'язаний із соціальною відповідальністю, а професія журналіста є професією суспільної довіри. Наприклад, Оксана Расулова, журналістка та дослідниця журналістики травми, вказує, що зазначений підхід має на меті бережне ставлення до особистості та врахування того, що робота журналіста може нашкодити герою. Журналіст, який створює матеріал будь-якого формату, має знатися на тому, як може спрацьовувати травматичний досвід, які наслідки це може мати та як мінімізувати власний вплив [10].

Дотримання норм інтерв'ю, включаючи етичні стандарти, також важливі для успіху просування майбутньої публікації: якщо журналіст під час спілкування з людиною виявиться нетактовним, заангажованим, не чутливим до особливих моментів інтерв'ю, то це може докорінно змінити якість матеріалу, або взагалі, призвести до подальшої стигматизації або маргіналізація певної групи осіб. Дослідження важливих і соціально чутливих питань можуть загалом принести більше шкоди, ніж користі, якщо журналіст не притримується правил.

Журналістка Ольга Васіна також акцентує увагу, що співрозмовника, про інтерв'ю з яким ви домовляєтеся, варто попередити, про що саме буде матеріал, та як ви збираєтеся про це розповідати. Що, можливо, в статтю увійде лише

частина розмови, а щось вам потрібно лише для розуміння ситуації. Що також можуть використовуватися коментарі експертів, чи інтерв'ю з іншими людьми тощо. Детальне пояснення формату роботи допоможе людині почуватися безпечно. Також варто не залишати людину без уваги вже після співпраці, в разі, якщо вона хоче щось доповнити чи уточнити [10].

Потенційно найбільша загроза некоректного відібрання інформації для висвітлення конфлікто-чутливої теми також перебуває на індивідуальному рівні, бо об'єктивне ставлення до інформатора, особливо з негативним реноме, може стати чинником ефективного інтерв'ю. Журналіст має бути завжди готовим пом'якшити негативні наслідки ситуації під час роботи над конфліктно-чутливою темою. Варто пам'ятати, що спілкування журналіста з людиною з конфліктно-вразливої групи не тотожне спілкуванню психолога з реципієнтом психологічного впливу. Хоча Оксана Расулова відзначає такі випадки у своїй практиці: «У мене були випадки, коли мені казали: “От я з вами поговорила, мені стало легше”. Так кажуть не завжди, але це означає, що цього ефекту немає» [10].

Роль журналіста безперечно відрізняється від ролі діагноста чи терапевта, оскільки йдеться не про зміну поведінки чи мислення людини, а про отримання даних для повноти висвітлення конфліктно-чутливої теми. Під час інтерв'ювання може спостерігатися ефект покращення психо-емоційного стану людини з конфліктно-вразливої групи, але це не є очікуваним чи передбачуваним ефектом від збору інформації.

Проте інтерв'ю не може стати лише епізодом «добування» важливої інформації, оскільки може призвести до надмірної об'єктивізації людини. Крім того, журналіст не повинен намагатися отримати від співрозмовника ці ширші знання, ніж це необхідно у зв'язку з вивченням певного явища. Наприклад, Оксана Расулова вказує на важливі моменти у спілкуванні з людиною, що

знала травми: «У цей момент часом дуже хочеться сказати хоч щось, але фрази на кшталт «не переймайтеся», «все буде добре» не варто використовувати – це звучить і як знецінення, і як невиправдана надія, і як нечуйність» [10].

Люди з конфліктно-вразливих груп, беручи участь у інтерв'ю, бачать сенс події у можливості отримати певну допомогу, наприклад, знайти рішення проблеми, вплинути на громадську думку, привернути увагу до дискримінації людей з певних соціальних груп. Не варто поєднувати роль журналіста і роль близької людини, що здатна підтримати інтерв'ююваного, це матиме невсприятливі наслідки для об'єктивного висвітлення конфліктно-чутливої теми. Особливу увагу варто звернути на потяг журналіста поділитися своїми почуттями і думками, на певних етапах розмови – це допомагає вибудовувати тимчасову довіру, але, як варіант, похитнути довіру до журналіста або поставити під сумнів його наміри та компетенцію, наприклад, коли його висловлювання негативно оцінюються респондентом. Занадто очевидне транслювання власних поглядів також може викликати запитання щодо ролі журналіста в інтерв'ю або його надмірний вплив на джерело інформації.

Отже, особливо важливими видаються питання щодо проведення інтерв'ю на конфліктно-чутливі теми в таких сферах, як: вивчення постпам'яті, травми та наслідків війни, полон або смерть рідних, близьких і знайомих.

Про що слід пам'ятати передусім, висвітлюючи конфліктно-чутливі теми: – Майже всі люди з конфліктно-вразливих груп (за рідкісними винятками) є громадянами України. Відповідно, вони мають ті самі права, що й інші громадяни України, включно із правом на свободу, захист від катувань, свободу вираження поглядів і захист від дискримінації. Спроби фактичного обмеження цих прав є таким самим правопорушенням, як і вчинені стосовно будь-яких громадян України. Відокремлювати ВПО, ромів, представників ЛГБТ, людей з інвалідністю від громадян України є некоректним.

- Вимушене переселення внаслідок окупації чи війни є травматичною, або й трагічною ситуацією для переселенців. Його не варто розглядати як тест на політичну лояльність чи відданість певному політичному табору. Внутрішні переселенці – люди, які не мали наміру покинути свої домівки, але були змушені зробити це, рятуючи себе і своїх близьких. Тож ставлення до усіх переселенців як до «прихованих прихильників Росії» чи, навпаки, «відданих єдиній Україні» може призвести до некоректного висвітлення їх становища;
- Проблематика конфліктно-вразливих груп активно використовується в політично-пропагандистських цілях. Тому за її висвітлення особливо важливим є дотримання журналістських професійних стандартів: критичне ставлення до повідомлень з непідтверджених джерел; використання лише перевірених даних, зокрема цифр; перевірка фактів (особливо, якщо мова йде про конфліктні ситуації за участі ВПО, ромів, дітей з ООП);
- ВПО, люди з різним ступенем інвалідності з різних соціальних, етнічних, майнових, релігійних, професійних та інших спільнот. Вони так само різні, як усі, хто живе в Україні. Намагання, навіть мимохіть, представляти їх як гомогенну спільноту – призведе до висвітлення справжньої ситуації та їх потреб. Попри свою різноманітність, ВПО, ЛГБТ-спільнота, представники окремих національностей поділяють комплекс проблем, пов'язаний із причинами та характером свого становища.
- Водночас у сучасній ситуації особливо важливого значення набуває розповідь про індивідуальні, людські історії людей з конфліктно-вразливих груп; висвітлення громадських ініціатив щодо допомоги таким людям та піклування про їх долю. Також варто привертати увагу до випадків дискримінації через особливі ризики, які несе із собою не толерантне і упереджене ставлення суспільства. Це не лише підвищить поінформованість аудиторії, а й може сприяти вирішенню наявних проблем. Особливу увагу при

висвітленні побуту конфліктно-вразливих груп варто звертати на те, аби не зашкодити героям матеріалів чи іншим людям.

– Висвітлюючи історію окремих людей – варто переконатися, що всі подробиці можна оприлюднювати, що це не загрожуватиме ані самим героям матеріалів, ані їх родичам чи близьким.

– Особливо обережними треба бути, спілкуючись із дітьми. Події у них вдома могли стати причиною психологічної травми, тож варто зважувати тактовність запитань і можливість негативної емоційної реакції. Не можна робити фото чи відео облич дітей без прямого дозволу батьків чи опікунів, за відсутності такого – щонайменше, уникати показування облич.

– Поважайте гідність тих, про кого робите матеріал. Приховувати проблеми не варто; однак показувати, наприклад, внутрішніх переселенців у некомфортній ситуації (наприклад, пов'язаній з отриманням певних видів гуманітарної допомоги) варто лише з їх дозволу, або ж якщо це має надзвичайне суспільне значення.

В разі конкретної проблемної ситуації, яку можуть допомогти вирішити організації, установи та ініціативи, які існують натеper – варто не полінуватися і передати інформацію про конкретні потреби особи чи групи осіб тим, хто може спробувати їх вирішити.

ВИСНОВКИ

Висвітлення в медіа конфліктно-чутливих тем є предметом багатьох досліджень, експертних оцінок та коментарів, що зумовлено гостротою цієї проблематики. До таких тем можемо віднести: війну; релігійні соціальні та політичні конфлікти; гендерні, етнічні та расові питання; економічні кризи; катастрофи та природні лиха; епідемії та пандемії тощо. Реакцією на різноманітні виклики глобального суспільства стала поява такого різновиду журналістики, як чутлива, або конфліктно-чутлива журналістика. Її основним завданням є точне і неупереджене висвітлення подій і процесів, пов'язаних із конфліктом, дотримуючись професійних стандартів і коректно вживаючи нейтральну, «чутливу» лексику.

Під час війни журналісту варто зважати на чіткі правила, вироблені багаторічним досвідом висвітлення збройних конфліктів. Зокрема, не надавати слова терористам. Водночас професійному висвітленню конфліктно-чутливих тем сприятиме усвідомлення власної соціальної відповідальності перед суспільством, дотримання професійної етики та основних журналістських стандартів. Все більшого поширення в медіа набуває вироблений в українському професійному середовищі принцип подання конфліктно-чутливої інформації «не нашкодь», який допомагає визначитися з необхідністю публікації матеріалу за тим, наскільки він корисний або шкідливий. Рекомендованими принципами відбору інформації на цінностях прав людини в період війни є людиноцентричність і суспільствоцентричність.

Конфліктно-чутлива журналістика особливу увагу приділяє проблематиці вразливих груп. До них належать такі категорії населення: військові, волонтери, люди з інвалідністю, люди із алкогольною або наркотичною залежністю, ВІЛ-позитивні люди, бездомні, секс-працівниці, окремі расові,

національні спільноти: темношкірі люди, роми, кримські татари, євреї; тимчасово переселені особи; діти; гомосексуальні люди та представники інших груп ЛГБТІК-спільноти; люди в місцях несвободи.

Для ефективного висвітлення проблематики вразливих груп варто аргументовано викладати факти, перевіряти власні стереотипи й упередження щодо них, щоб не стати їх ретранслятором, ретельно добирати лексику на позначення представників цих груп, відмовитися від таврування за належністю до групи або за географічною ознакою, більше говорити про окрему людину, а не спільноту. Зображати її в центрі будь-якої проблеми, конфлікту чи історії успіху. Говорити від їхнього імені: брати коментарі, інтерв'ю, писати особисті історії. Важливо подавати більше корисної практичної інформації, не концентруватися лише на негативі. Цьому може допомогти урізноманітнення тем. Визначити актуальні теми для висвітлення можуть допомогти самі представники цих груп або дотичні до них громадські організації.

Висвітлення конфліктно-чутливих тем у кризових ситуаціях вимагає особливих підходів, урахування етики, відповідальності, інформаційної безпеки та ефективності комунікації. До ключових аспектів висвітлення конфліктно-чутливих тем можна включити: забезпечення достовірності поданих фактів та об'єктивного погляду на ситуацію; забезпечення висвітлення подій без застосування упереджених уявлень чи стереотипів; здійснення висвітлення ситуації, не порушаючи гідність та права осіб, які стали об'єктом подій; утримання від поширення непідтверджених чуток або інформації, яка може спричинити паніку чи невірне сприйняття ситуації; забезпечення безпеки та захисту для осіб, які надають інформацію в умовах конфлікту.

Результати дослідження отримані за допомогою моніторингового SEO-інструменту – BuzzSumo, що спеціалізується на цифровому маркетингу та соціальних мережах. Представлена інфографіка презентує результати аналізу

контенту «061.ua», «Forpost.media», «Inform.zp.ua», «Акцент», «Перший запорізький» та «Актуально». Отримані дані завдяки таким функціям, як Content Research та моніторингу оновлень у режимі реального часу з відстеження зворотних посилань. Моніторинг контенту запорізьких регіональних видань крім конфліктно-чутливих тем, пов'язаних із війною, виявив факти висвітлення конфліктів, що відбуваються в соціальних мережах та ЗМІ, але не мають матеріального втілення в реальному житті.

Зауважимо, що ані абсолютна кількість матеріалів, присвячених темам ВПО, біженцям, ветеранам, представникам окремих національностей тощо, ані їхній відсоток від загальної кількості публікацій не є порівнюваними показниками, позаяк редакційна політика, тематичний обсяг та принципи наповнення аналізованих видань різняться.

Загалом близько 250 публікацій аналізованих видань за період дослідження прямо чи опосередковано стосувались конфліктно-вразливих груп. Проаналізувавши їх, ми визначили низку головних проблем і тенденцій у висвітленні конфліктної тематики в запорізьких онлайн-ЗМІ. Спільною для всіх аналізованих видань є порівняно невелика кількість власних матеріалів про конфліктно-вразливі групи. Авторськими або створеними на власному матеріалі зазвичай є публікації про військових із регіону, в якому виходить видання, а також переселенців, мобілізацію та волонтерів. Та загалом ключовою проблемою, що значною мірою зумовлює всі наступні, є вторинність більшості матеріалів.

Водночас, висвітлюючи проблеми вразливих груп, журналісти утримуються від надмірних узагальнень та категоричних суджень, спираючись на особистий досвід спілкування з цими соціальними групами неточна або некоректна лексика на позначення представників вразливих груп,

Позитивним аспектом є приділення значної уваги корисній інформації. Зокрема, стосовно ВПО висвітлювалися зміни законодавства, що регулюють порядок надання або позбавлення статусу ВПО та відповідних виплат; довідкова інформація про допомогу для ВПО (фонди, пункти видачі одягу, гуманітарної допомоги). Публікувалися історії порятунку та історії успіху ВПО на новому місці, історії очевидців трагічних подій.

Попри те, що відносно більшості вразливих груп регіональні медіа вже навчилися вживати більш коректну лексику, варто звернути увагу на точність слововживання – подекуди трапляються випадки використання поняття «біженець» на позначення осіб, які не покидали межі країни, некоректна термінологія на позначення безпритульних осіб, представників ЛГБТ-спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокаційна журналістика : камені спотикання. Mediasapiens. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/12906/2015-03-30-advokatsiyna-zhurnalistyka-kameni-spotykannya/> (дата звернення: 15.09.2022).
2. Актуально (сайт новин). URL: <https://actual.today> (дата звернення: 18.06.2023).
3. Акцент (інформаційно-аналітичний портал). URL: <https://akzent.zp.ua/> (дата звернення: 18.06.2023).
4. Бацюкова С., Виртосу І. Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід. URL: https://issuu.com/irf_ua/docs/rol-2013-7-18_2 (дата звернення: 15.03.2023).
5. Біловус Л., Яблонська Н. Засоби масової інформації і збройний конфлікт. *Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. Вип. 1. С. 247–252.
6. Білоусенко О. Що таке гендернозумовлене насильство і хто від нього потерпає. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/28626/2021-12-06-shcho-take-gendernozumovlene-nasylstvo-i-khto-vid-nogo-poterpaie/> (дата звернення: 15.03.2023).
7. Богуш Л. Роль засобів масової інформації у висвітленні збройних конфліктів у світі: теоретичний підхід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71). No 4. Ч. 3. С. 291–295.
8. Бондаренко Т. Сторителінг про ВПО в соціальних медіа: особливості підготовки та інструменти промоції. *Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку*. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 жовтня 2022 р.). С. 128–131.

9. Брошкова С., Янець Н., Виртосу І. Нериторичні запитання про вразливі групи населення: особливості медіатеми. *Права людини та мас-медіа в Україні* : збірник конспектів лекцій / за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 215–226.

10. Васіна О. Журналістика травми: як не нашкодити? Інтерв'ю з Оксаною Расуловою. URL: <https://osvita.nakupilo.ua/zhurnalistyka-travmy-yak-ne-nashkodyty/> (дата звернення: 12.10.2023).

11. Вежа чорного дерева: як українські друковані та інтернет-ЗМІ висвітлюють чутливі теми / І. Земляна, О. Романюк. URL: <https://imi.org.ua/articles/veja-chornogo-dereva-yak-ukrajinski-drukovan-ta-internet-zmi-visvitlyuyut-chutlivi-temi-i559> (дата звернення: 15.06.2023).

12. Верещагіна І. Німецькомовні мас-медіа про сучасну міграційну політику Німеччини стосовно біженців (проблема кризи довіри). *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2016. Вип. 3-4. С. 76–89.

13. Виртосу І. Людина vs ВПО. Як медіа писати про українців та українок у війні. *Фокус – людина: робота медіа із чутливими темами : практичний гайд для представників/ниць медіа, які працюють з ВПО та іншими групами, що пережили травматичні події*. Б.м., 2023. С. 19–21.

14. Виртосу І., Шендеровський К. Правозахисна або адвокаційна журналістика: концептуальний підхід становлення та розвитку медіадіяльності. *Права людини та мас-медіа в Україні* : збірник конспектів лекцій. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 16–26.

15. Виртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю: поради для журналістів. URL: https://ms.detector.media/ethics/standards/yak_rozpovidati_pro_lyudey_z_invalidnistyu_poradi_dlya_zhurnalistiv/ (дата звернення: 15.02.2023).

16. ВПО: історії успіху. URL: <https://minre.gov.ua/rubric/vpo-istoriyi-uspihu> (дата звернення: 20.09.2023).
17. Гаджук З., Тараненко О., Образ людини з інвалідністю у сучасному медіаполі. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6675/6707> (дата звернення: 15.08.2023).
18. Галич А. Проблеми внутрішньо переміщених осіб у мас-медіа. URL: http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2735/Info_Mass_Media_2018.pdf?sequence=1#page=100
19. Гендерно-обумовлене насильство, чи завжди слід шукати героїню для свого сюжету. URL: <http://surl.li/nzfpuy> (дата звернення: 15.08.2023).
20. Горчинська О. Особливості висвітлення життя ключових груп населення: рекомендації для ЗМІ. Київ : Альянс громадського здоров'я, 2021. 58 с.
21. Діти в медіа: як висвітлювати й дотримуватися правил. Спеціальний звіт / ГО «Телекритика» ; за заг. ред. Н. Лигачової, Д. Дуцик. Київ, 2016. 48 с.
22. Долаючи бар'єри: Роль ЗМІ у висвітленні конфліктно-чутливих тем. Спеціальний звіт / М. Безкоровайна, Д. Орлова, Р. Шутов, Є. Заславський ; ред. Д. Дуцик. Київ : ГО «Детектор Медіа», 2016. 48 с.
23. Дорош М. Переконавання чи стандарти? (+відео). *Детектор Медіа*. URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/11902/2014-11-24-perekonannya-chy-standarty-video/> (дата звернення: 15.08.2023).
24. Журналіст і (не)безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах / І. Земляна, О. Романюк. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalist-i-nebezpeka.pdf> (дата звернення: 15.08.2023).
25. Журналістика в умовах конфлікту: виклик професіоналізму та взаємопорозумінню? URL: <https://uacrisis.org/uk/journalism-times-conflict-challenge-professionalism-mutual-understanding> (дата звернення: 15.08.2023).

26. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації : посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.

27. Загальна декларація прав людини. URL: <http://labs.journ.univ.kiev.ua/hrj/> (дата звернення: 15.06.2023).

28. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 15.06.2023).

29. Зеленський ошчасливив дідуся, який переїхав з окупованого Криму. URL: <https://actual.today/zelenskij-oshhasliviv-didusya-yakij-perehav-z-okupovano-pogo-krimu/> (дата звернення: 08.03.2023).

30. Зенюк О. Лікарні Мелітополя отримують медичне обладнання від Німеччини. URL: <https://www.061.ua/news/3693417/likarni-melitopola-otrimaut-medicne-obladnanna-vid-nimessini> (дата звернення: 18.10.2023).

31. Зінченко Л. Українські журналісти мають позбутися стереотипів щодо внутрішньо переміщених осіб. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/123420/2017-02-22-ukrainskizhurnalisti-mayut-pozbutisya-stereotipiv-shchodovnutrishnoperemishchenikh-osib/> (дата звернення: 01.02.2023).

32. ЗМІ в умовах воєнного стану. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо інформації, яку не можна розголошувати. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/197627/2022-03-17-zmi-v-umovakh-voiennoho-stanu-rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-informatsii-yaku-ne-mozhna-rozgholoshuvaty/> (дата звернення: 10.10.2023).

33. Ірха Ю. Б. Висвітлення гендерно-зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту на Сході України. URL: <http://surl.li/obiml> (дата звернення: 17.07.2023).

34. Казанжи З. Про що слід пам'ятати, висвітлюючи проблеми вимушених переселенців. *Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації* : посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. С. 51–55.

35. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf> (дата звернення: 17.07.2023).

36. Ковальова Т., Ювко З. Соціально-чутлива тематика в інформаційному просторі України: специфіка висвітлення. *Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи* : збірник наукових праць II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців, м. Суми, 25–26 травня 2023 р. / відп. за вип. В. Садівничий. Суми : Сумський державний університет, 2023. С. 44–47.

37. Коверга К. Особливості висвітлення проблем переселенців в регіональних ЗМІ. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1776/1/RegionalniZMI.pdf#page=244> (дата звернення: 17.06.2023).

38. Кодекс етики українського журналіста. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (дата звернення: 15.09.2023).

39. Комісія з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua> (дата звернення: 17.07.2023).

40. Конвенція ООН про статус біженців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 17.08.2023).

41. Кондратюк М. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. Вісник Харківської державної академії культури. 2013. Вип. 41. С. 108–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2013_41_15 (дата звернення: 17.07.2023).

42. Конфліктно-чутлива журналістика : короткий словник-довідник термінів і понять / уклад. Н. В. Виговська, Ю. В. Любченко, К. Г. Сіріньок-Долгарьова. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 94 с.

43. Корисні посилання: як висвітлювати збройні конфлікти та як працювати в гарячих точках. URL: <https://cedem.org.ua/news/yak-vysvitlyuvaty-zbrojni-konflikty/> (дата звернення: 17.07.2023).

44. Костовська А. Переселенці в українських інтернет-ЗМІ: проблема мовно-толерантного висвітлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». № 2 (70). С. 100–102.

45. Кость С. Воєнна журналістика й ідея «нейтральності» українського журналіста. *Теле- та радіожурналістика / Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів, 2019. № 18. С. 162–170.

46. Лакомська І. Підлітки: подолання невидимості людини в медіа на підставі підходу, що заснований на правах людини (human rights based approach). *Права людини та масмедіа в Україні. Частина 3 : збірник конспектів лекцій / за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського*. Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 162–169.

47. Максимець С. Як писати про ветеранів: рекомендації для медіа. URL: <https://www.jta.com.ua/knowledge-base/yak-pysaty-pro-veteraniv-rekomentatsii-dlia-media/> (дата звернення: 12.07.2023).

48. Мельник Ю. Мігрантська криза у Європі крізь призму медіа: зіткнення цивілізацій vs. правдивість; толерантність vs. правдивість. *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2018. Випуск 43. С. 144–152.

49. Мільо А. Концепт біженець у дискурсах нових медіа Угорщини: «Формування єдиного голосу». URL: <https://foliaphilologica.uni.kyiv.ua/index.php/foliaphilologica/article/view/15> (дата звернення: 12.07.2023).

50. Мірошниченко П. ЛГБТК-спільнота в журналістських матеріалах: принципи ефективного розкриття проблематики. *Європейські цінності і медійні стандарти: контекст російсько-української війни* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 19–20 жовтня 2023 року) / за ред. К. Сіріньок-Долгарьової. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 79–83.

51. Мова ворожнечі – нові прояви та наслідки. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/mova_vorozhnechi_novi_proyavi_ta_na_slidki/ (дата звернення: 5.09.2023).

52. Національна спілка журналістів України. URL: <https://nsju.org> (дата звернення: 5.06.2023).

53. Національні меншини України і медіа : посібник для журналістів та журналісток / Д. Дуцик, М. Дворовий. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/79cd7789-f141-45dc-aac7-4d7e615ece58/content> (дата звернення: 12.10.2023).

54. Нічого для нас без нас: посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації / за заг. ред. І. Виртосу. Київ : Ленвіт, 2015. 92 с.

55. Островська Н., Любченко Ю. Підходи адвокаційної журналістики як протидія пропагандистським наративам. *Європейські цінності і медійні стандарти: контекст російсько-української війни* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 19–20 жовтня 2023 року) / за ред. К. Сіріньок-Долгарьової. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 267–271.

56. Островська Н., Шендеровський К. Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів. *Права людини та масмедіа в Україні. Частина 3 : Збірник конспектів лекцій* / за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 105–120.

57. Перший Запорізький. URL: 1news.zp.ua (дата звернення: 21.08.2023).

58. Планував заробити близько 500 тисяч гривень: переселенець з Запоріжжя створив тисячі ботоферм для рашистів. URL: <https://actual.today/planuvav-zarobiti-blizko-500-tis-griven-pereselenec-z-zaporizhzhya-stvoriv-tisyachi-botoferm-dlya-rashistiv-foto/> (дата звернення: 21.09.2023).

59. Порфімович О. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Конфліктологія» для студентів спеціальності «Журналістика». Київ : СПД Цимбаленко Є. С., 2008. 64 с.

60. Правила для журналістів щодо поведінки з військовими. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pravyla-dlya-zhurnalistiv-shhodo-povedinky-z-viyskovymy-i44056> (дата звернення: 10.10.2023).

61. Рахманін Сергій. Не стріляй! *Дзеркало тижня*. 2019. 21 серпня. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/ne-strilyay-.html> (дата звернення: 20.10.2023).

62. Результати дослідження стереотипів та мови ворожнечі щодо ВПО у контенті регіональних медіа. *Фокус – людина: робота медіа із чутливими темами : практичний гайд для представників/ниць медіа, які працюють з ВПО та іншими групами, що пережили травматичні події*. Б.м., 2023. С. 12–18.

63. Рекомендації для медіа щодо висвітлення гендерних питань і конфлікту. URL: <http://surl.li/oczuy> (дата звернення: 06.02.2023).

64. Рекомендації для медіа щодо висвітлення гендерно зумовленого насильства в Україні. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4690/Media%20Guide%20for%20GBV%20reporting_UKR.pdf. (дата звернення: 06.02.2023).

65. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо інформації, яку не можна розголошувати в медіа під час воєнного стану. *Комісія з журналістської етики*. URL: [https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-](https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-) komisii-

z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-informatsii-iaku-ne-mozhna-rozgholoshuvaty-v-media-pid-chas-voiennoho-stanu/ (дата звернення: 10.10.2023).

66. Рекомендація № 10. Як запобігати мові ненависті проти захищених груп та стереотипізації в медіа. URL: <https://mediarada.org.ua/recommendations/yak-zapobihaty-movi-nenavysti/> (дата звернення: 10.10.2023).

67. Рожило М., Заболотна П. Особливості роботи журналіста з соціально-чутливими темами в медіа під час війни (на прикладі людей із порушенням слуху). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 34. № 2. Ч. 2. С. 141–145.

68. Романов О. Основні морально-етичні орієнтири ЗМІ при висвітленні надзвичайних ситуацій. URL: <http://surl.li/objjn> (дата звернення: 10.10.2023).

69. Романюк О. Як уникнути фальшивого балансу в матеріалах. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/advice/yak-unyknuty-falshyvogo-balansu-v-materialah-i38154> (дата звернення: 10.10.2023).

70. Савенко Д. Як журналістам працювати з внутрішньо-переміщеними особами. *Фокус – людина: робота медіа із чутливими темами : практичний гайд для представників/ниць медіа, які працюють з ВПО та іншими групами, що пережили травматичні події*. Б.м., 2023. С. 10–12.

71. Сваюля І. Внутрішньо переміщені особи в Україні: гендерні виклики. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2018/27_10_2016_Round_table.pdf#page=109 (дата звернення: 10.10.2023).

72. Сидоренко О. Внутрішньо переміщені особи: етичні та правозахисні аспекти висвітлення проблематики в регіональних ЗМІ. *Права людини та масмедіа в Україні*. Частина 3 : збірник конспектів лекцій / за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 179–182.

73. Сидоренко О., Крицька В. Медіаобраз міграції: лексичні маркери дискримінації за етнічною ознакою. *Людина в українському суспільстві в*

системі цінностей прав людини: сучасний вимір медіадіяльності. URL: http://journ.univ.kiev.ua/nauka1/wp-content/uploads/2021/05/Zbirnyk_human21.pdf#page=308 (дата звернення: 10.10.2023).

74. Скібан О., Шендеровський К. Українська журналістика на цінностях прав людини в умовах війни. *Права людини та мас-медіа в Україні* : збірник конспектів лекцій / за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. С. 44–60.

75. Солодка Л. Порушення прав дітей у сучасних медіаматеріалах: регіональний аспект. *Права людини та масмедіа в Україні*. Частина 3 : збірник конспектів лекцій / за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського. Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 170–178.

76. Сорока А. Повномасштабна фаза російсько-української війни: висвітлення в іспанських медіа (2022). URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/view/11734/12104> (дата звернення: 10.06.2023).

77. Соха М. Бомжі, безхатки і безхатченки: чому люди без житла завжди мають якісь прізвиська. URL: <https://medialab.online/news/prizvyska/> (дата звернення: 20.10.2023).

78. Спеціальний звіт «Долаючи бар'єри: Роль ЗМІ у висвітленні конфліктно-чутливих тем». URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/spetsialnyi_zvit_dolayuchi_bareri_rol_zmi_u_visvitlenni_konfliktnochutlivikh_tem/ (дата звернення: 10.06.2023).

79. Тараненко О. Переселенці, біженці, вигнанці? Семантично-ціннісна невизначеність статусу ВПО в українській масовій свідомості. *Діалог: медіа-студії*. 2017. Вип. 23. С. 93–119.

80. Тащенко А. Соцмережі як джерело інформації. Research & Branding Group. (26.02.2020). URL: <http://rb.com.ua/blog/socmerezhi-jak-dzherelo-informacii/> (дата звернення: 21.04.2023).

81. Тисячна Т. Відповідає Мінсоцполітики: Чому припиняються виплати ВПО, як повернути виплати, допомога від міжнародних організацій та інші відповіді на питання ВПО під час «гарячої лінії». URL: <http://surl.li/ocfjl> (дата звернення: 21.04.2023).

82. Тулуб М. Як працювати з тими, хто зазнав травматичних подій. *Фокус – людина: робота медіа із чутливими темами : практичний гайд для представників/ниць медіа, які працюють з ВПО та іншими групами, що пережили травматичні події*. Б.м., 2023. С. 7–9.

83. У Запоріжжі гомосексуального бізнесмена під час «побачення» вдарили ножом в шию. URL: <http://1news.zp.ua/zaporozhskogo-biznesmena-s-netradiczionnoj-orientacziej-vo-vremya-svidaniya-udarili-nozhom-v-sheyu/> (дата звернення: 17.03.2023).

84. У нас є фільтр «не нашкодь». Українські журналісти – про свободу слова під час війни. URL: <https://ms.detector.media/presa-v-ukraini/post/31864/2023-05-06-u-nas-ie-filtr-ne-nashkod-ukrainski-zhurnalisty-pro-svobodu-slova-pid-chas-viynu/> (дата звернення: 10.06.2023).

85. Угорщина обіцяє притулок українцям призовного віку. URL: <http://surl.li/ocfju> (дата звернення: 19.10.2023).

86. Філіпчук Л. Як правильно називати людей, які покинули свій дім через війну в Україні? URL: <https://cedos.org.ua/yak-pravyлно-nazyvaty-lyudej-yaki-pokynuly-svij-dim-cherez-vijnu-v-ukrayini/> (дата звернення: 17.03.2023).

87. Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua>.
88. Чи можна в Україні ромів називати циганами? URL: <https://konkurent.ua/publication/22835/ci-mozhna-v-ukrayini-romiv-nazivati-siganami/> (дата звернення: 17.03.2023).
89. Чуранова О. Як проводити інтерв'ю з військовими, аби не зашкодити їм, собі та Україні. Конспект вебінару Аліни Сарнацької. URL: <https://www.jta.com.ua/knowledge-base/yak-provodyty-interv-iu-z-viyskovymy-aby-ne-zashkodyty-im-sobi-ta-ukraini-konspekt-vebinaru-aliny-sarnatskoi/> (дата звернення: 17.08.2023).
90. Шагабудтдинова Е. «Всі ми – українці»: у Запоріжжі відкрили фотовиставку з історіями ЛГБТК+ людей – військових та волонтерів. URL: <https://www.061.ua/news/3664540/vsi-mi-ukrainci-u-zaporizzi-vidkrili-fotovistavku-z-istoriami-lgbtk-ludej-vijskovih-ta-volonteriv> (дата звернення: 17.07.2023).
91. Шагабудтдинова Е. У Запоріжжі через війну немає установи, де можна розмістити дітей, яких вилучили з неблагополучних сімей). URL: <https://www.061.ua/news/3692799/u-zaporizzi-cerez-vijnu-nemaє-ustanovi-de-mozna-rozmistiti-ditej-akih-vilucili-z-neblagopolucnih-simej> (дата звернення: 17.08.2023).
92. Що журналістам варто робити в надзвичайних ситуаціях. URL: <https://irrp.org.ua/shho-zhurnalistam-varto-robyty-v-nadzvyčajnyh-sytuacziyah/> (дата звернення: 17.08.2023).
93. 061 (сайт міста Запоріжжя). URL: <https://www.061.ua/> (дата звернення: 19.10.2023).
94. 11-річний хлопчик, який сам дістався із Запоріжжя до кордону Словаччини – возз'єднався з родиною. URL: <http://1news.zp.ua/11-letnij-malchik-kotoryj-sam-dobratsya-iz-zaporozhya-do-graniczy-slovakii-vossoedinilsya-s-semej/> (дата звернення: 17.10.2023).

95. Inform.zp.ua (сайт новин). URL: <https://inform.zp.ua/> (дата звернення: 17.07.2023).

96. Forpost.media (сайт новин). URL: forpost.media (дата звернення: 17.07.2023)